

Sovietiniai diversantai Lietuvoje (1941–1944)

IVADAS

1940 m. Lietuvoje nusileido Nepriklausomybės saulė, atėjo raudoni užliejęs vakaras – sovietinė okupacija. Per okupacijos ir aneksijos metus stalininiam režimui nepavyko užgniaužti žmonių nepriklausomybės bei laisvės siekio ir nuslopinti su artėjusiu Vokietijos–Sovietų Sąjungos karu sietos vilties išsilaisvinti. Tačiau buvo ir kita dalis žmonių, sveikinusių „naują tvarką“ ir visomis jėgomis padėjusių jai išsilaikyti. Šis Lietuvos visuomenės pasidalijimas ypač išryškėjo Antrojo pasaulinio karo metais.

Iki pastarojo dešimtmečio daug buvo kalbama ir rašoma apie susipratusį sovietinių pilietį, kovojantį dėl sovietinės tėvynės ir partijos puoselėjamų idealų. Daugiausia pavyzdžių šiam teiginiui paremti buvo pateikiama iš Vokietijos–Sovietų Sąjungos karo.

Šiame dešimtmetyje sovietinių partizanų tema mažai diskutuota. Tyrinėtojų dėmesį daugiausia traukė lietuvių partizanai, kovoję dėl nepriklausomos Lietuvos. Tirti šį antisovietinį-antifašistinį judėjimą paskatino prasidėjęs tautinis sąjūdis ir su juo susijęs noras geriau pažinti savo krašto istoriją. Sovietinių partizanų veiklos Lietuvoje istorija visai nepelnytai buvo pamiršta.

Daugelio tautiečių akimis, nepopuliaru plėtoti sovietinių partizanų temą. Autorės manymu, labai svarbu iš šiandienos pozicijų pažvelgti į 1941–1944 m. įvykius ir deramai įvertinti ne tik antinacinį-antibolševikinį, bet ir sovietinės pakraipos antifašistinį judėjimą Lietuvoje.

Kalbėdami apie sovietų kovos užfrontėje svarbą nekreipsime dėmesio į nereikšmingus susišaudymus vokiečių užnugaryje, kurių pasitaikė Lietuvoje 1941 m., kai frontas sparčiai slinko į rytus. Sieksime išryš-

kinti tik tuos diversinius sovietų veiksmus, kuriuos jie Maskvoje gana greitai pradėjo organizuoti ir vykdyti vokiečių užnugaryje. Nustatysime, nuo kada sovietinį partizaninį judėjimą Lietuvoje galima laikyti atskira pasipriešinimo kryptimi.

Autorės tikslas – parodyti, kokie buvo raudonųjų partizanų būriai ir grupės, kur jie veikė, koks jų kontingentas ir kokios veiklos kryptys. Tai padaryti nėra lengva. Nors sovietmečiu išleista nemažai karo dokumentikos rinkinių ir karo dalyvių atsiminimų, bet juose beveik nėra nepalankių režimui politinių ar karinių duomenų, nes juos draudė Maskvos kontroliuojamos NKGB žinybos, o ir neseniai išslaptintuose Lietuvos visuomenės organizacijų archyvo (toliau – LVOA), Lietuvos partizaninio judėjimo štabo (toliau – LPJŠ) fonduose išlikusių dokumentų autentiškumas ir faktų tikrumas kelia abejonių. Lietuvos centrinio valstybės archyvo (toliau – LCVA) fonduose yra išlikę tik duomenų mus dominančia tema nuotrupų.

1941–1944 karo metais Lietuvoje veikusią sovietinių partizanų temą sovietmečiu buvo gana plačiai aptariama, tačiau daugiausia ir išsamiausiai, nors ir vyravusios sovietinės-lenininės ideologijos požiūriu, ją tyrė P. Štaras. Pirmoji jo 1956 m. pasirodžiusi knygelė „Lietuvių tautos kova už Tėvynės laisvę Didžiajame Tėvynės kare“ yra tarsi įžanginis darbas, paskatinęs toliau nagrinėti šią temą. Leidinyje kalbama apie sovietinio partizaninio judėjimo užuomazgas ir plėtotę, veiksmų derinimą su Baltarusijoje veikusiu tokiu pat partizanų veiksmis ir Raudonosios armijos (toliau – RA) puolimu fronte.

Kita, jau solidesnės apimties ir nuodugniau tirianti temą, yra 1966 m. išleista P. Štaro knyga „Partizaninis judėjimas Lie-

tuvoje Didžiojo Tėvynės karo metais“. Joje autorius plačiau aptarė sovietinių partizanų būrių ir grupių veiklą Lietuvoje 1941–1942 m., iki įkuriant LPJŠ. Šioje knygoje jau yra pateiktos nuorodos į archyvinius šaltinius, tačiau autorius naudojo tik LVOA (tuomet tai buvo Partijos istorijos instituto prie LKP CK archyvas) saugomų LPJŠ fondų medžiaga ir nesirėmė LCVA esančiais to paties laikotarpio vokiečių okupacinės valdžios išleistais dokumentais. Be to, P. Štaras sudarė statistines lenteles, kuriose nurodė, kada, kur ir kokie būriai Lietuvoje veikė 1943–1944 m., kas jiems vadovavo, kur ir kokių šių junginių teroristinių aktų tuomet įvykdyta, pirmą kartą prabilo apie tai, kiek, jo manymu, Lietuvoje galėjo būti sovietinių partizanų, kokia jų nacionalinė sudėtis.

Autorius, norėdamas išaukštinti kovotojus dėl sovietinės tėvynės, literatūriškai aprašė svarbesnes partizanų operacijas, pvz., Švenčionių apskrities komisaro F. Olio ir jo padėjėjo nužudymą. Apie šį ir kitus raudonųjų diversantų teroristinius aktus P. Štaras papasakojo remdamasis bendražygių, buvusių partizanų atsiminimais (B. Urbonavičiaus „Liaudies keršytojai“, S. Apyvalos „Sakalai broleliai“ ir kt.), sovietine spauda.

Be kita ko, kaip bendraautoris, P. Štaras savo tyrimus publikavo 1967 m. pasirodžiusiame rinkinyje „Lietuvos partizanai“, kuriame labai aiškiai išskiriami ir apibūdinami sovietinio partizaninio judėjimo Lietuvoje laikotarpiai.

Svarbus ir 1982 m. išėjęs 1941–1945 m. dokumentų ir medžiagos rinkinys „Lietuvos liaudis Didžiąjame Tėvynės kare“, prie kurio pasirodymo prisidėjo ir P. Štaras. Autorių kolektyvas, rašydamas šio leidinio prarūmę, naudojo ankstesniais P. Štaro tyrimais. Rinkiniui būdinga tai, kad jame jau publikuojami ne tik LVOA, bet ir LCVA, Latvijos centrinio valstybinio istorijos archyvo, SSRS GMCA dokumentai, sovietinių karo meto periodinių leidinių bei dienraščių straipsniai. Iš pirmo žvilgsnio atrodytų, kad remiantis šaltiniais rinkinyje bandoma objektyviai nušviesti tuometinę padėtį, nes naudojama ne tik sovietinių institucijų, bet

ir vokiečių okupacinės valdžios to laikotarpio raštais. Yra įdėtos šaltinių nuorodos, dokumentų paaiškinimai, vietovardžių rodyklė, iššifruoti partizanų slapyvardžiai, būrių ir grupių pavadinimai.

Bet, kaip jau minėta, objektyviu šio leidinio nepavadinsi, nes: 1) daugumos dokumentų ir kitos medžiagos skelbiamos tik ištraukos, nepraleidžiant nesusijusių su publikacijos tema dalių ar mažai reikšmingų faktų bei pasikartojimų, bet nededant sovietinei ideologijai nepalankių užuominų apie sovietinių partizanų nešvarius darbelius (plėšikavimą, girtavimą, žmogžudystes), paliekant tik diversinių aktų aprašymus, turėjusius įtikinti, jog tai būta teisėtos kovos dėl tėvynės laisvės; 2) kaip patys sudarytojai prisipažino, jame sąmoningai falsifikuojami vokiečių okupacinės valdžios dokumentai, vietoje žodžio „banditai“ savavališkai vartojami žodžiai „tarybiniai partizanai“, o „gaujos“ vadinamos „partizanų būriais ir grupėmis“. Pasak leidinio sudarytojų, nuo 1942 m. liepos 30 d. H. Himlerio nurodymu ši „demagoginė“ terminija įsivyravo okupacinės valdžios dokumentuose, todėl jie savavališkai atitaiso ją į „teisingą“ terminiją¹.

Naują požiūrį į 1941–1944 m. įvykius ir sovietinį partizaninį judėjimą Lietuvoje išdėstė K. Eringis 1993 m. Vilniuje išėjusioje knygoje „Lietuvos kariuomenės tragedija“. Joje daugiausia kritikuojamas rinkinys „Lietuvos liaudis Didžiąjame Tėvynės kare“. Propaguota sovietinio kario ir partizano žygdarbių istorija demaskuojama remiantis J. Arado ir D. Levino studijomis. Darbas nėra išsamus, nes nagrinėjant temą naudojama tik publikuotų šaltinių ištraukomis, o ne tikrais dokumentais.

Gausiausia dokumentinė informacija apie sovietinių partizanų veiklą Lietuvoje yra sukaupta LPJŠ fonduose, esančiuose LVOA. Jame saugomos šių partizanų būrių ir grupių bylos, kuriose randama svarbių duomenų apie karinių vienetų atsiradimą, pirminės operatyvinės grupės sudėtį, junginiui priklausančių kovotojų sąrašą (kartais nurodoma tautybė, išsilavinimas, profesija),

ginkluotę, įvykdytų diversinių operacijų apžvalga. LPJŠ bylose taip pat yra įvairaus pobūdžio ataskaitų, suvestinių (ginkluotės, siunčiamų į užfrontę operatyvinių grupių sudėties, įvykdytų diversinių aktų ir t.t.), iš užfrontės gautų telegramų iššifruotų tekstų, įvairių nutarimų, įsakų.

Dauguma minėtuose fonduose saugomų dokumentų yra originalai, kur kas mažiau randama nuorašų. Dauguma dokumentų rašyti rusų kalba, ranka rašytų taip pat yra daugiau nei spausdintų rašomąja mašinėle.

Taip pat apibūdinti galima ir LCVA mus dominančiu klausimu saugomus policijos, apskričių policijos vadų dokumentus. Skirtumas tik tas, kad dauguma dokumentų rašyti ne lietuvių kalba, be to, daugiau jų spausdinta mašinėle, o ne rašyta ranka.

LCVA apskričių SS ir policijos vadų, policijos punktų bylose saugomų dokumentų autentiškumas nekelia abejonių, o LVOA saugomi dokumentai, atrodo, ne visi yra to laikotarpio. Daugelis jų galėjo atsirasti jau po karo, kai reikėjo sąmoningai pakeisti tų laikų įvykių interpretavimą naikinant tikrus dokumentus ir darant falsifikacijas arba autentiškus šaltinius įvairiai koreguojant – keičiant įrašus, darant prierasus ir pan.

Bet LVOA LPJŠ fondas, kaip ir LCVA saugomi vokiečių okupacinės valdžios išleisti dokumentai, sovietmečiu buvo prieinami nedaugeliui – tik patikimiems istorikams ir KGB žinybų darbuotojams, nes buvo įtraukti į slaptų fondų sąrašą.

LCVA mus dominančiu klausimu išlikę dokumentai yra fragmentiški: Lietuvos generalinės srities saugumo policijos ir SS skyriaus vado ataskaitose daugiausia konstatuojamas tik pats faktas, o policijos nuovadų bylose randamos pavienės žinutės ir policijos darbuotojų raportai. Pirmosiose ataskaitose tokios žinutės randamos kas mėnesį apibendrintos ir jose nurodoma, kur, kada ir koks diversinis aktas sovietinių partizanų, vadinamų „gaujomis“, buvo įvykdytas, o policijos nuovadų išlikusios kasdienės ataskaitos yra labai fragmentiškos, todėl susidaryti vientisą to meto padėties vaizdą sunku. LVOA ir LCVA dokumentai dažniausiai liu-

dija skirtingus įvykius. Apibendrintai reikėtų pasakyti, jog šaltinių bazė ir literatūros sąrašas sovietinių partizanų veiklos Lietuvoje istorijai tirti yra skurdus, bet ir susipažinus su šia medžiaga iškyla daug klausimų, į kuriuos atsakyti iki šiol tebėra neįmanoma.

SMARKĖJANTIS SOVIETINIŲ GAUJŲ SIAUTĖJIMAS LIETUVOJE

Apžvelgę Vokietijos–Sovietų Sąjungos karo įvykius Lietuvoje įsitikintume, kad 1941 m. čia sovietinių partizanų veikla nebuvo plati, daugiausia veikė iš Sovietų Sąjungos vykdyti specialiųjų užduočių siųstos NKGB ar NKVD žinybų organizuotos grupės.

1942 m. pradžioje Vyriausioji reicho saugumo valdyba Berlyne iš Lietuvos gavo naujų pranešimų, kad „pasirodė daugiau komunistinių pagrindinių grupių ir partizanų“². Buvo pažymėta, kad šias paprastai negausias partizanų grupes sudaro sovietiniai kariai, kurie traukdamiesi pasislėpė dideliuose miškuose, ir pabėgę karo belaisviai.

Orams atšilus, įvairiose vietose pasirodė ne tik pavienių ginkluotų asmenų, bet ir ištisų gaujų. Kai kur beveik kas naktį jų nariai užsukdavo į artimiausias sodybas ir ten nesivaržydami reikalavdavo maisto, rūbų, visokių jiems reikalingų paslaugų. Buvo atvejų, kai ginkluoti asmenys užpuldavo ir žudydavo taikius gyventojus, daugiausia lietuvių ūkininkus bei buvusius partizanus, t.y. Birželio sukilėlius³. Beginkliai ūkininkai neįstengė pasipriešinti tokiems gaivalams ir baimindamiesi smurto vykdė visus jų reikalavimus.

Policininkai nuogąstavo, kad žiemą praleidę pas savo šalininkus pavasarį jie eis slapstytis į girias, kur gali susitikti su savo vienminčiais bei rusų kariuomenės likučiais ir sudaryti gausesnius vienetus. Tokios formotės galėjo pradėti terorizuoti vietos gyventojus, ypač buvusius partizanus (Birželio sukilėlius) bei jų šeimas, ir pareigūnus. Kadangi policijos pareigūnai buvo ginkluoti pasenusiais rusiškais šautuvais ir kiekvienam teko po 25 šovinius, o priešiškos grupės tu-

rėjo modernių ginklų (rankinių kulkosvaidžių, automatų, pistoletų ir granatų), tai apie pasipriešinimą negalėjo būti nė kalbos. Dėl šios priežasties Anykščių nuovados pareigūnai pareiškė, kad jei negaus modernių ginklų ir bent 100 šovinių kiekvienam policininkui ir jei nebus leista apginkluoti šautuvais buvusių partizanų (Birželio sukilėlių), tai jie nenorėtų prisiimti atsakomybės už priešišku gaivalų siautėjimą⁴. Policijos darbuotojų pareiškimai teliko popieriuje, nes gyvenime būtent jiems, nesulaukus paramos, reikėjo kovoti su besislapstančiais miškuose sovietų valdžios šalininkais.

Vidurio Lietuvoje lietuvių policininkams mūšiuose teko susiremti su pagrindinių organizacijų nariais, užsilikusiais raudonarmiečiais ir pabėgusių karo belaisvių gaujomis, o Rytų Lietuvoje, būtent Švenčionių apskrityje, jie susidūrė su kur kas rimtesniu priešu – specialiai parengtomis diversantų grupėmis. Manoma, jog šioms iš Baltarusijos atvykdavusioms grupėms vadovavo buvęs Švenčionių apskrities, o vėliau ir Vileikos srities vykdomojo komiteto pirmininko pavaduotojas F. Markovas, kuris Baltarusijos KP(b) CK nutarimu dar 1941 m. rugpjūčio mėn. buvo pasiūstas į Švenčionių apskritį organizuoti partinės veiklos⁵. Tačiau minėtoji speciali diversantų grupė Švenčionių apskrityje tik vykdė sabotažo aktus ir vėl pasitraukdavo į Baltarusiją, kur bazavosi ir palaikė glaudžius ryšius su kitomis diversantų grupėmis. Kadangi 1942 m. pirmoje pusėje nei Švenčionių, nei Vilniaus apskrityse nebuvo užfiksuota jokių sovietinių partizanų junginių, tai galima manyti, jog geležinkelio bėgiai ne kartą buvo susprogdinti padedant rytiniams kaimynams. Jiems priskirtinos šios diversijos: 1942 m. vasario 2 d. pažeista geležinkelio linija kelyje Pabradė–Švenčionėliai⁶; tų pačių metų vasario mėn. naktį iš 2-osios į 3-iają geležinkelio ruožą Švenčionėliai–Ignalina daugelyje vietų pažeista linija⁷; vasario 5 d. kelyje Švenčionėliai–Ignalina nuo bėgių nuversti 3 garvežiai su 6 vagonais, dėl ko ruožas neveikė dvi paras⁸, birželio 15 ir 18 d. geležinkelio ruožą Vilnius–Daugpilis įvykdyti sabotažo

aktai Pabradėje, kur nuvirto garvežys su 6 vagonais⁹, ir t.t.

Nekelia abejonių tai, kad 1942 m. gegužės 19 d.¹⁰ vermachto lengvąją mašiną, kelyje iš Švenčionių į Lentupį sustabdytą moters, atakavę 5–6 rankinėmis granatomis ir automatais ginkluoti vyrai buvo partizanai iš Baltarusijos. Jie nužudė vokiečių vyresnįjį leitenantą, kreiskomisarą Beką ir du zonderfiurerius¹¹.

Kitais duomenimis, tą dieną Beko ope-liu važiavo kreiskomisaro pavaduotojas Gruly, vyr. leitenantas Šmitas ir lenkė vertėja Rakauskaitė. Mašinai sustojus prie kelių pastojusios moters, vertėja išlipo, o į joje likusius žmones pasipylė šūviai. Vokiečių valdžios atstovai buvo palikti gulėti ant žemės vienmarškiniai, su nupjautais lyties organais. Uniformas ir batus nusinešė užpuolikai. Rakauskaitė liko gyva ir sveika. Manoma, kad ji taip pat buvo šio sąmokslų dalyvė¹². Kaip iš tikrųjų buvo, šiandien sunku pasakyti, tik žinoma, kad už tokį „žygdarbį“ 450 Vilniaus apygardos žmonių (M. Šumauskas knygoje „Gyvenimo prasmė“, p. 204, ir P. Štaras knygoje „Partizaniškas judėjimas Lietuvoje Didžiojo Tėvynės karo metais“, p. 211, nurodo, kad 1942 m. gegužės 19–20 d. buvo nužudyta 500 gyventojų) teko sumokėti savo gyvybe¹³. Nukentėjo vokiečių institucijų tarnautojai, lenkų, rusų ir baltarusių kilmės valstiečiai. Žydai buvo siunčiami į Pabradės poligoną, seni žmonės žudomi, vaikai užkasami gyvi.

Pasak S. Apyvalos, pasmerktieji okupantų buvo nuvaryti į Švenčionių žydų kapus, ten patys išsikasė duobę, prie kurios buvo suklydyti ir sušaudyti. Netoli Švenčionių vokiečiai sušaudė dar 138 kaimiečius¹⁴. M. Šumauską (Kazimierą) pasiekė kalbos, kad už šį susidorojimą paguldė galvas apie 3 tūkst. vyrų (taikių gyventojų)¹⁵. Tariamieji liaudies gynėjai ryžosi tokiam žingsniui, nors ir žinojo, kokie bus šio pasikėsimo padariniai. 1942 m. gegužės pradžioje Švenčionių miesto gyventojai pamatė išklijuotus didelius spalvotus skelbimus, kuriuose buvo grasinama, kad žmonės, nepaklusę vokiečių karinės ir civilinės valdžios įsaky-

mams, bus kariami, o už kiekvieną nušautą vokiečių valdininką bus suimta ir sušaudyta po 200 vietos gyventojų¹⁶. Sovietiniams partizanams tikriausiai ne tiek rūpėjo gyventojų gyvybės, kiek sėkmingai atlikta operacija (taip reikalinga siunčiant ataskaitą į Maskvą) ir keletas nužudytų priešo pareigūnų. Vietos gyventojams tokia partizanų „pagalba“ buvo pavojinga, jie buvo suinteresuoti visaip gintis nuo tokių „talkininkų“. Žmonės suprato, kad jei neprisidės prie sovietinių antifašistų naikinimo, tai vokiečiai juos, net visai nekaltus, nužudys už raudonųjų darbus. Todėl nestebina tai, kad vokiškose policijos ir saugumo žinybose dirbę lietuviai (ir ne tik jie) taip atkakliai gaudė iš Baltarusijos besiveržusius sovietų karinius diversantus, parašutininkus ir sklandytuvais nuleistus karius, sovietų pavadintus civiliais kovotojais, kurie daugiausia vykdavo jiems pavestas žvalgybines užduotis. Tuo metu Lietuvoje sovietinių partizanų ginkluota veikla nesijautė – buvo pastebimas tik šios valdžios šalininkų gaujų siautėjimas.

LKP(b) IR LPJŠ OPERATYVINIŲ GRUPIŲ BEI JOMS PAVALDŽIŲ FORMUOČIŲ DISLOKAVIMAS

1942 m. pirmoje pusėje sovietinis partizaninis judėjimas Lietuvoje vis dar savaimė nesiplėtojo ir nebuvo vietos gyventojų palaikomas, todėl jį reikėjo inspiruoti iš Maskvos. Pagrindas tam buvo padėtas 1942 m. gegužės 13 d. šiuo tikslu specialiam mokymui atrinkus 100 žmonių iš besievakavusiųjų ir 200 16-osios lietuviškosios šaulių divizijos karininkų¹⁷. Plėsti judėjimą Lietuvoje pradėta 1942 m. antroje pusėje, įgyvendinant su Centrinio partizaninio judėjimo štabu (toliau – CPJŠ) suderintą partizanų grupių organizavimo, siuntimo ir veiklos LSSR 1942 m. liepos 2 d. planą¹⁸. Vykdamas šį projektą, Maskvoje buvo suformuotos kelios diversantų grupės, turėjusios veikti griežtai nustatytuose rajonuose.

Kai kurių dokumentų duomenimis, liepos mėn. buvo išsiųstos tik trys grupės: 7

d.¹⁹ – Petro septynių žmonių grupė į Trakų apskritį, 17 d.²⁰ – Alksnio septynių žmonių grupė į Vilniaus apskritį ir 29 d. – Dūdos septynių žmonių grupė į Šiaulių apskritį²¹. Taigi į Lietuvą buvo pasiųstas tik 21 žmogus iš numatytų 172, tad suprantama, kodėl okupacinė vokiečių administracija ir vietinė savivalda nepanikavo. Saugumo žinybų ataskaitose rašoma, kad lietuviai drauge su vokiečiais kovoja su bolševikais fronte ir užfrontėje ir laukia galutinio bolševizmo sunaikinimo. Komunistai, nors ir tikisi sulaukti grįžtančių bolševikų bei Berlyne plevėsujančių raudonų vėliavų, aktyviai veikti nediršta. Daugelis tenkinasi gandų skleidimu, o organizuotai veikia tik atkakliausi ir seni komunistai.

Šiandien vienas iš geriausiai žinomų to laikotarpio įvykių yra 1942 m. lapkričio 26 d. Valstybinio gynybos komiteto nutarimu Nr. 2540a įkurtas LPJŠ, kuriam vadovavo A. Sniečkus²². Šis CPJŠ padalinys buvo tarsi priedanga, „lietuviškumo“ skraiste maskavusi ir toliau siunčiamas diversantų grupes, sudarytas iš karinės žvalgybos ir profesionalių RA karių specialioms užduotims vykdyti. LPJŠ buvo tik NKGB ir RA Karinės žvalgybos valdybos koziris, nes pasiųstos diversantų grupės nei iki 1942 m. lapkričio 26 d. su LKP(b) CK, nei vėliau su LPJŠ ryšio nepalaikė²³. Jos ataskaitas siuntė štabo ryšių skyriui, todėl naujoms siunčiamoms grupėms buvo pavedama užmegzti ryšį su anksčiau nusiųstosiomis ir per jas perduoti žinias. Tai pavyko padaryti tik 1943 m.

1943 m. buvo stengtasi įgyvendinti Stalino 1942 m. rugsėjo 5 d. įsakymą, nes reikėjo parodyti, kad atsiliepiant į sėkmingą RA puolimą Lietuvoje sovietinis partizaninis judėjimas paverčiamas „visos liaudies kova su fašistiniais grobikais“²⁴.

Kaip atsakas į skatinimą Lietuvos teritorijoje atsirado daugybė sovietinių partizanų būrių. Dalis jų buvo pavadinti lietuvių širdžiai mielais vardais – Perkūno, Margirio, Birutės, Kęstučio, Žalgirio, A. Mickevičiaus, K. Kalinausko, Žemaitės ir kt. Galbūt taip mėginta įrodyti šių junginių kovo-

tojus buvus lietuviškos dvasios. Nors ir kaip stengtasi judėjimą vaizduoti artimą šio krašto gyventojams, bet akivaizdžiai matyti, kad diversantai po būrių „Raudonieji partizanai“, „Už tarybinę Lietuvą“, „Mirtis fašizmui“, „Mirtis okupantams“ vėliavomis buvo telkiami vadovaujantis „internacionalizmo“ kriterijais. Todėl visai nestebina tai, kad atsiųstosiose diversantų grupėse buvo ne tik besislapsčiusių sovietinių aktyvistų, raudonarmiečių, pabėgusių karo belaisvių bei pavienių Lietuvos gyventojų (daugiausia žydų). Beveik pusė susivienijusiųjų – tai „centro“ atsiųsti žmonės.

SD ir saugumo policijos žinyboms Lietuvoje didelį susirūpinimą kėlė ne šių būrių ir grupių veikla, bet iš Baltarusijos atvykdavę partizanų būriai, kurie savo dydžiu prilygo mažiems RA būriams²⁵.

LPJŠ buvo sunku iš Maskvos ne tik kontroliuoti Lietuvoje esančių „partizanų“ kovinių vienetų veiklą, bet net gauti apie juos žinučių. Tokiomis aplinkybėmis buvo nutarta sudaryti ir pasiųsti arčiau Lietuvos LPJŠ pavaldžią operatyvinę grupę – LKP(b) CK vadovaujamą branduolį (gal dar 1942 m. gruodžio 8 d. planuota pasiųsti)²⁶. Šios grupės vadu buvo paskirtas M. Šumauskas-Kazimieras, pavaduotoju – G. Zimanas-Jurgis. Be jų, eiliniai nariai buvo D. Rocius-Baškys, S. Syrius-Gudaitis, J. Narkevičiūtė-Birutė, V. Majeuskis-Borissas. Į laikinąją bazę, buvusią Baltarusijos SSR, dar turėjo išvykti ir specialus 49 žmonių būrys²⁷.

Operatyvinės grupės nariams buvo suteikti įgaliojimai formuoti naujus sovietinių partizanų būrius ir grupes, skirti ir atleisti šių formuočių vadus bei komisarus ir vadovauti šiam partizaniniam judėjimui. Apie visus įvykdytus darbus reikėjo pranešti A. Sniečkui.

A. Sniečkus, kaip LPJŠ viršininkas, 1943 m. vasario 9 d. įsakymu Nr. 16²⁸ pavedė nuodugniai ištirti padėtį Lietuvoje, gyventojų nuotaikas ir okupantų valdžios organų veiklą, iš vietos gyventojų sudaryti sovietinio partizaninio judėjimo rezervą, Lietuvoje šį judėjimą plėtoti glaudžiai bendradarbiaujant su Baltarusijoje veikusiais partizanais.

Įsakymas buvo įgyvendintas tik 1943 m. balandžio mėn. Operatyvinė grupė su jai pavaldžiu kovotojų būriu balandžio 20–24 d. per keturis kartus iš Staraja Toropos oro uosto buvo išsiųsta į Begomlio miškus²⁹. Ten nuvykusi ji galėjo naudotis P. Pranevičiaus 1943 m. kovo mėn. įkurtomis tarpinėmis bazėmis: Nr. 1, buvusia prie F. Markovo brigados Losinų kaime, Adutiškio miškuose, Nr. 2 – prie Ponomoriovo brigados Kazėnų miškuose netoli Jakštų kaimo, Nr. 3 – Ušačių rajone, Lesinų kaime³⁰.

Besileisdami Begomlio oro uoste du sklandytuvai patyrė avariją. Žuvo balandžio 21–22 d. išsiųsta Gudaičio aštuonių žmonių grupė ir nukentėjo 22 d. vakare išvykusi Jurgio dešimties žmonių grupė (vienas žuvo ir keli buvo sužeisti)³¹. Taigi ir 3-ioji operatyvinė grupė patyrė nesėkmį: du nariai iš pasiųstųjų šešių žuvo, sunkiai sužeista Birutė buvo gražinta į „centrą“, o pačiam Jurgiui teko kurį laiką gydytis. Vadinasi, tik Kazimieras su Baškiu buvo darbingi.

Atrodytų, kad dėl šių įvykių turėjo iširti pasiųstoji 3-ioji operatyvinė grupė ir žlugti su ja sietos LPJŠ viltys Lietuvoje organizuoti visos liaudies partizaninį judėjimą, tačiau taip nebuvo. Lemiamą vaidmenį turėjo suvaidinti ne operatyvinė grupė, kuri buvo tarsi tarpinė tarp Lietuvoje veikusios diversantų ir LPJŠ (teikė ginklus, medikamentus, siuntė diversines grupes bei dokumentaciją), bet būtent tie 46 likę diversantai iš 49 pasiųstųjų, nes jiems buvo pavesta plėtoti sovietinį partizaninį judėjimą Kauno, Vilniaus, Šiaulių krašte ir Suvalkijoje³².

SOVIETINIO PASIPRIEŠINIMO JUDĖJIMO ETAPAI

Kalbant apie raudonųjų, arba sovietinių, partizanų veiklą Lietuvoje negalima nepaminti jų judėjimo istorijos etapų.

Sovietmečiu buvo įprasta kiekvieną istorijos įvykį priskirti tam tikram etapui, taip tarsi įteisinant nenukrypstamumą nuo bolševikinės ideologijos. Karo metais Maskvos

inspiruoto Lietuvos partizaninio judėjimo istorija buvo skirstoma pagal tris Vokietijos–Sovietų Sąjungos karo laikotarpius (1941 m. birželio 22 d.–1942 m. gruodžio 18 d; 1942 m. gruodžio 19 d.–1943 m. pabaiga; 1944 m. pradžia–1945 m. gegužės 9 d.)³³. Juos ženklinančios (lūžinės) datos sutampa su Lietuvoje vykusio sovietinio partizaninio judėjimo vadovybės permainomis. Iki 1942 m. žiemos buvusiems bolševikų sambūriams Lietuvoje „vadovavo“ į Maskvą pasitraukęs LKP(b) CK (nors iš tiesų jo nebuvo, nes 1940 m. spalio 8 d. LKP(b) įsiliejo į VKP(b) gretas³⁴), o nuo 1942 m. lapkričio 28 d. jie turėjo paklusti CPJŠ padaliniui LPJŠ, vadovaujamam A. Sniečkaus. 1944 m. pradžia, žyminti naują etapą, sutampa su LKP(b) CK ir LPJŠ operatyvinės grupės perorganizavimu į LKP(b) Šiaurės ir Pietų sričių pagrindinius komitetus. 1943 m. balandžio 25 d., kai į vokiečių okupuotą teritoriją buvo atsiųsta LKP(b) CK – LPJŠ operatyvinė grupė, nėra lūžinė data, nors taip pat ženklina vadovaujančiojo aparato pokyčius. Juk jai atvykus imta vienyti sovietinių partizanų grupes ir būrius, centralizuoti ir koordinuoti jų veiksmus. Taigi ją pripažinus atskaitos tašku reikėtų prabilti apie tai, kad šios reformos buvo vykdomos atsiųstų iš Sovietų Sąjungos diversantų pastangomis. O juk apie tai tiesmukai kalbėti buvo griežtai draudžiama.

Tikriausiai siekiant išvengti dviprasmiškų samprotavimų šios datos, kaip ir visos periodizacijos tuo pagrindu, buvo atsisakyta. Matyt, sovietinių partizanų veiklos Lietuvoje istoriją skirstyti pagal Vokietijos–Sovietų Sąjungos karo etapus buvo nutarta ir dėl kitos priežasties – būtent dėl šio judėjimo mažareikšmiškumo. Neradus jo etapams ženklinami tinkamų datų, buvo stengiamasi įvykius priderinti prie karo, bolševikų pavadinto Didžiuoju Tėvynės, laikotarpio. Dėl šių priežasčių sovietinio partizaninio judėjimo Lietuvoje etapus apibūdinantys kriterijai atrodo esą dirbtiniai. Visų Lietuvoje veikusių partizanų formuočių istoriją susieti su jau minėtais etapais bandoma pagal sovietinių partizanų sudėtį, t.y. pagal tai, kas tapdavo partizanais. Taigi pirmajam etapui

būdinga tai, kad partizanų būriai, partijos ir komjaunimo pagrindinės organizacijos buvo kuriamos iš Lietuvoje likusių komunistų, komjaunuolių, sovietinio aktyvo ir iš Maskvoje veikusio LKP(b) CK per frontą siųstų partinių ir sovietinių darbuotojų. Antroje etape partizanų gretas papildė daugiau jaunuolių, besislapsčiusių nuo išvežimo į Vokietiją arba nuo mobilizacijos. Buvo skelbiama, kad aktyviai juos remti ėmė ir vidutiniai valstiečiai bei miesto gyventojų vidutinis sluoksniu. Trečiajame etape padaugėjo partizanų, pagerėjo organizacija, rezultatyvesni tapo kovos veiksmai³⁵.

Tokiais kriterijais remiantis neatskleidžiama šio judėjimo esmė. Matyt, tai pastebėjęs, P. Štaras bandė apibūdinti išskirtųjų laikotarpių savitumą per partizanų veiklos pobūdį: 1941 m.–1942 m. lapkritis jam yra tarsi žemiausio lygio pakopa, nes dėl greitai prasidėjusio karo CK nespėjo pasirūpinti dirbti pogrindyje; nuo 1942 m. lapkričio iki 1943 m. pabaigos jis pažymi buvus organizuotumą, operacijų derinimą ir veikus pagrindines organizacijas. Nuo 1944 m. kova³⁶ tapusi dar organizuotesnė, tačiau neaišku, ką ši stereotipinė frazė reiškia. Vargu ar operatyvinės grupės padalijimas į Šiaurės ir Pietų sričių pagrindinius komitetus rodo buvus aukštesnę kovos stadiją.

Yra dar vienas sovietinių autorių pateiktas šių laikotarpių apibūdinimas: pirmasis etapas buvęs organizacinės ir idėjinės, politinės ir antifašistinės kovos formavimosi Lietuvoje laikas, antrasis – partizaninės ir antifašistinės kovos stiprėjimo, o baigiamajame etape Lietuvos partizaninis judėjimas tapęs dar organizuotesnis, masiškesnis, pagerėję kovos veiksmų rezultatai³⁷. Toks etapų skirstymas yra arčiausiai tiesos. Šio judėjimo esmę nusako 3 veiksmožodžiai: formavosi, stiprėjo, tapo. Paskutinis etapo apibūdinimas iš dalies griaua propaguojamo sovietinio partizaninio judėjimo Lietuvoje mitą: juk teigiama, kad susiformavo, t.y. tapo, tik 1944 m.! Vadinasi, iki tol jo nebuvo.

Šio judėjimo klasifikavimas yra netobulas, nes dirbtinis, įvykiai „pritempiami“ prie norimo rezultato. Nėra pagrindo 1941 m. ieškoti

Lietuvoje partizanų, nes tuo metu vien iš Maskvos atsiųstos parašiutininkų grupės vykdė specialias užduotis. Tik 1942 m. antroje pusėje iš užfrontės atvykdavo diversantų grupių, turėjusių inspiruoti pasipriešinimo judėjimą. Nuo 1943 m. balandžio tuos suburtus pagrindinius imta telkti, kurti naujas grupes ir būrius, tačiau galima teigti sovietinį partizaninį judėjimą buvus tik nuo 1943 m. antros pusės. Vadinasi, pateiktoji partizaninio judėjimo skirstymo į etapus schema neatitinka istorijos įvykių, todėl yra beprasmė.

SOVIETINIO PARTIZANINIO JUDĖJIMO LIETUVOJE DALYVIAI

Lietuvoje veikusių sovietinių partizanų būrių ir grupių veiklos istoriją iki šiol gaubia paslapties šydas. Jau niekada nebus įmanoma tiksliai pasakyti, kiek šių sovietų valdžios šalininkų junginių buvo Lietuvoje, kiek ir kokių tautybių žmonių kovojo raudonajai vėliavai plevėsuoju. Tik apytikriai galima pasakyti, kas buvo to judėjimo dalyviai.

Nors tik 1942 m. antroje pusėje atsirado sovietinių partizanų veiklos mūsų šalyje užuomazgų, bet žinių apie jos dalyvius reikia ieškoti nuo 1941 m.

Jau minėta, kad pirmąsias pagrindines pasipriešinimo vokiečių okupacijai organizacijas sudarė nespėję pasitraukti ir Lietuvoje likę komunistai bei komjaunuoliai, tam tikri RA kariškiai bei pavienės iš Maskvos per frontą atsiųstų sovietinių darbuotojų grupės. Nespėjusių pasitraukti su frontu bolševikų valdžios šalininkų gaujos ėmė slapstytis miškuose. Iš įvairių vietovių naujų okupantų institucijos gaudavo žinių, kad besislapstantys raudonarmiečiai drauge su vietos komunistais užpuldinėja vokiečių kariuomenę ir šiaip jiems nepatinkamus asmenis³⁸. 1942 m. prie šių susivienijimų prisiliejo ir pabėgę karo belaisviai³⁹.

Daugiausia šie vokiečių valdžiai priešiški elementai būrėsi Šiaulių, Kėdainių, Panevėžio, Alytaus apskrityse ir didesnėje Vilniaus apygardos dalyje, kur dauguma gyventojų buvo rusai ir lenkai⁴⁰. Neatsitikti-

nai paramos ieškota kitataučių gyvenamose vietovėse: lietuviai tuomet vis dar svajojo apie nepriklausomos Lietuvos atkūrimą ir be pasigailėjimo naikino sovietų valdžios skleidėjus. Vokiečių administracinių institucijų darbuotojai ypač nepasitikėjo rusais ir lenkais, kaip priešiškais jų valdžiai elementais. Lietuvoje gyvenusiems kitataučiams, su nerimu laukusiems, kas bus toliau, patiems nedrįsusiems burtis į pagrindines organizacijas, liko tik remti besislapstančius bendraminčius. Miškuose buvusieji netrukus suprato, kad jei neapsiginkluos, greitai bus vokiečių karinių jėgų sunaikinti. 1941 m. rudenį ir žiemą pastebima, kad šie bėgliai pradėjo jungtis į ginkluotas grupes. Taip Raseinių apskrityje susibūrė 18 RA karininkų, iškėlusių sau tikslą ne tik slapstytis, bet ir aktyviai kovoti su vermachto kariais⁴¹. 1942 m. raudonarmietis Djakovas Rokiškio apskrityje subūrė mišrią grupuotę, vienijusią buvusius karo belaisvius ir vietos komunistus⁴². Lietuvos sovietinis aktyvas pradėjo nuo neginkluotos kovos veiksmų. 1941 m. spalio mėn. devyni asmenys, susibūrę į „Grupę A“, tenkinosi proklamacijų ir atsisaukimų platinimu⁴³. Bolševikinę ideologiją propagavę vietos gyventojai nepuolė organizuoti pagrindinės ginkluotos kovos. Tikriausiai jų sąmonėje sovietinė ideologija nebuvo taip tvirtai „įkalta“, kad jie pultų aukoti savo gyvybę už didžiąją tėvynę.

Greičiausiai Maskvoje buvusios centrinės žinybos ir NKVD bei NKGB organai, nesulaukę Lietuvoje plykstelint savaiminio pasipriešinimo judėjimo, nutarė siųsti ten savo darbuotojus. Į Lietuvą buvo permestos parašiutininkų diversantų grupės. Kiek jų buvo, niekas negali pasakyti. LPJS bylose yra išlikusi žinutė, kad 1941 m. liepos 30 d.–rugpjūčio mėn. į Lietuvą buvo pasiųstos šešios NKGB darbuotojų žvalgybinės-diversinės grupės – V. Vildžiūno, A. Milvydo, V. Šiupinio, K. Macevičiaus, K. Petriko, A. Godliausko, turėjusios atlikti specialias užduotis⁴⁴. Matyt, joms reikėjo įvertinti situaciją Lietuvoje, o tik po to suburti besislapstančius LKP, LLKJS narius, raudonarmiečius ir pabėgusius karo belaisvius į karinius pogrind-

dinius sambūrius, kurie organizuotai veikė trikdydami vokiečių institucijų veiklą neseniai okupuotoje teritorijoje.

Teigiama, kad per Kalinino frontą į šią teritoriją buvo atsiųsta 80 NKVD darbuotojų, o iš Mozyrių (Baltarusija) – dar 40 asmenų, vadovaujamų P. Skurkio, P. Povilaičio, M. Mickevičiaus⁴⁵. Tai – tik mažuma diversantų. Esama informacijos, kad ir Ukmergės apskrityje veikė NKVD darbuotojų sudaryta Vlodo grupė, atėjusi per Kalinino frontą, o vėliau tapusi „Patvariųjų“ būrio užuomazga⁴⁶. Atsiųstieji teigia neturėję konkrečių užduočių, jiems reikėję veikti priklausomai nuo situacijos.

Maskvoje buvusių centrinių institucijų netenkino pavienių grupių siuntimas į užnugarį, todėl 1941 m. rugsėjo 11 d. buvo nuspręsta į okupuotą teritoriją pasiųsti trijų asmenų LKP(b) CK sekretoriata⁴⁷. Reicho kariuomenei nesustabdomai artėjant prie Maskvos, šio sumanymo buvo atsisakyta. Tik 1942 m. pavasarį, kai RA pavyko nuo Sovietų Sąjungos sostinės atmušti priešo karines pajėgas, į Lietuvą buvo atsiųstos LKP(b) CK 1-oji ir 2-oji operatyvinės grupės (15–16 žmonių), kurios per mėnesį policijos pareigūnų buvo susektos ir sunaikintos⁴⁸. Joms tikriausiai buvo pavesta užmegzti ryšį su anksčiau atsiųstais darbuotojais, atlikti likusio Lietuvoje sovietinio aktyvo apskaitą, atkurti LKP ir LLKJS ir rengti juos pagrindiniam darbui⁴⁹.

Nepasisėkus ir šiam bandymui, nuo 1942 m. gegužės mėn. buvo organizuojami specialūs mokymai: atrinkti 16-osios lietuviškosios šaulių divizijos karininkai ir besievakavusieji buvo rengiami organizuoti Lietuvoje partizaninę kovą⁵⁰. Nuo liepos mėn. ir ėmė plūsti į Lietuvą šios specialiai parengtos diversantų grupės, vadovaujamos Alksnio, Dūdos, Prano, Zigmo ir kt.⁵¹

Pasak M. Šumausko, kadangi sovietinis partizaninis judėjimas Lietuvoje ir toliau savaime nesiplėtojo ir nebuvo vietos gyventojų palaikomas, tai buvo „importuojamas“ iš užfrontės. Kyla klausimas, kiek tokių kovotojų karo metais buvo atsiųsta į Lietuvą. Sovietinių autorių teigimu, į Lietuvą buvo

atsiųsta apie 500 žmonių, baigusius mokslus specialiose mokyklose⁵². Šis skaičius buvo kur kas didesnis. Iš archyvuose dokumentuose randamų duomenų nuotrupų aiškėja, kad vien iki 1944 m. į užnugarį buvo permesta 516–722 asmenys. Taigi paskaičiuokime. Išlikę duomenys liudija, kad 1941 m. buvo pasiųstos šešios grupės su 38⁵³–40⁵⁴ kovotojų. 1942 m. nurodomas siunčiamųjų skaičius kur kas realesnis – 143⁵⁵–178⁵⁶. Iki 1943 m. balandžio mėn. galėjo būti atsiųsta 150⁵⁷ kovotojų, balandžio–birželio mėn. – 90⁵⁸, rugpjūčio – 24⁵⁹, rugsėjo – 36⁶⁰, spalio – nė vieno⁶¹, lapkričio mėn. – 35⁶², taigi iš viso 1943 m. buvo atsiųsti 335 kovotojai.

1941–1943 m. 516–553 asmenys buvo atsiųsti į Lietuvą dirbti pagrindinio darbo. Kitais duomenimis, vien 1942 m.–1943 m. liepos 28 d. iš atrinktų 16-osios lietuviškosios šaulių divizijos karių buvo specialiai parengti ir atsiųsti 286 asmenys, eilės laukė dar 436⁶³. Vadinasi, tai jau buvo 722 kovotojai. O kiek dar nežinomų partiečių ir nepartinių buvo rengiama diversiniam darbui! Šaltiniuose pateiktais duomenimis, vien 1942 m. į Lietuvą buvo permesta 190 komunistų, kurie nebuvo pašaukti į 16-ąją lietuviškąją šaulių diviziją⁶⁴. Net tarus, kad 1941–1944 m. iš Sovietų Sąjungos inspiruoti partizaninio judėjimo į Lietuvą buvo pasiųsta apie 1 tūkst. sovietinio aktyvo, galima neabejoti, kad šis skaičius nėra padidintas. Ne veltui LPJS pasiųstos operatyvinės grupės darbuotojai nuolat reikalavo: „[...] siųskite kiek galite žmonių“, „[...] kuriuos mes dabar turime – aiškiai mažai“⁶⁵. „Centras“ ir siuntė. Kiek tarp jų Maskvos siųstų parašutininkų ir pėsčiomis atvykdavusių diversantų būrių, daugiausia sudarytų iš sovietinės armijos karių ir NKVD darbuotojų, buvo kilusių iš Lietuvos – nežinia. Dokumentai apie tai labai retai ką byloja. Geriausiai atveju galima nustatyti, kokia buvo šių kovotojų tautinė sudėtis. Pavyzdžiui, tarp 1942 m. liepos–rugspjūčio mėn. atsiųstų grupių narių lietuvių buvo: iš Arlausko (Petrovo) grupės 22 žmonių – 12, iš Petro (A. Afonino) grupės 7 žmonių – 4, iš Miško (Mažūno) grupės 19 žmonių – 8, iš Dūdos (Bakučio) grupės 7

žmonių – 7, iš Prano (L. Solomino) grupės 7 žmonių – 6, iš Alksnio (Kunigėno) grupės 6 žmonių – 4⁶⁶.

Taigi 67,2 proc. siunčiamųjų sudarė lietuviai. Bet tai jokių būdu nereiškia, kad šis partizaninis judėjimas buvo artimas lietuvių širdžiai. Ne veltui taip atkakliai teigta, jog tai buvo „Lietuvos liaudies“ kova su rudoju okupantu, nes taip buvo maskuojama tautinė judėjimo dalyvių sudėtis.

Lietuvoje prie atsiųstųjų kovotojų prisiliejo pabėgę iš apsupties, nelaisvės ar vokiečių teroro vengę žmonės. Dauguma susibūrusiųjų buvo lyg ir karo akademijas baigę asmenys. Šią tendenciją pastebėjo Vokiečių saugumo policijos ir SD darbuotojai Lietuvoje. Jie ne kartą savo ataskaitose raportavo, kad ginkluotas gaujas nuolat papildė raudonarmiečiai, kurie traukdami pasislėpė dideliuose miškuose, taip pat pabėgę karo belaisviai ir vietiniai rusai⁶⁷.

Apie tai prabyla ir patys sovietinio partizaninio judėjimo vadovai. Pavyzdžiui, nurodoma, kad 1943 m. spalio mėn. Raseinių apskrityje Aleksandrovičiaus būrys sudarytas iš buvusių RA karininkų ir eilinių karių, Djakovo vadovaujamas būrys – iš karo belaisvių ir vietinių gyventojų⁶⁸.

Pokario metais nebuvo kalbama, kokią partizanų dalį sudaro atsiųstieji diversantai ir raudonarmiečiai. Ši tema buvo tarsi uždrausta, o jei apie tai ir būdavo užsiminama, tai gerokai sumažinant šių kovotojų skaičių. To meto tyrinėtojai teigė, kad sovietiniai kariai sudarė tik apie 22 proc. visų Lietuvos partizanų. Šie karybos specialistai padėdavo organizuoti karines operacijas, vadovaudavo joms, supažindindavo kovotojus su koviniais ginklais, taktika, rūpindavosi būrių organizacija ir drausme⁶⁹. Bet kad taip ir buvo, negalima pasakyti pažvelgus, pavyzdžiui, į Djakovo būrį.

Sovietmečio tyrinėtojai teigė, jog vokiečių okupantai, siekdami sumenkinti sovietinio partizaninio judėjimo Lietuvoje vaidmenį ir norėdami pavaizduoti jį buvus svetimą, primestą, stengėsi įtikinti, kad jame dalyvavo atsilikę nuo savo dalinių raudonarmiečiai ir pabėgę karo belaisviai. Tačiau

šis teiginys visiškai nepagrįstas. Vokiečiai visai nebuvo suinteresuoti slaptose savo ataskaitose vadovybei meluoti apie pagrindinio judėjimo dalyvių sudėtį. Be to, ir pats partizaninio judėjimo dalyvis Z. Bridikis savo atsiminimuose rašo, jog „vasaros pabaigoje būrys pradėjo labai augti. Po vieną, po du į juos įsijungdavo buvę karo belaisviai iš koncentracijos stovyklų“⁷⁰.

1943 m. rudenį–1944 m. G. Zimanui Jurgiui būnant Komunistų partijos Pietų Lietuvos komiteto sekretoriumi, jam pavaldziam regione buvo pradėti formuoti nauji būriai, kuriuose daugiausia dalyvavo iš getų pabėgę žydai. Antai Trakų apskrityje būryje „Laisva Lietuva“ iš 94 kovotojų 54 buvo žydai, Vilniaus apskrityje būryje „Mirtis fašizmui“ iš 69 – 39, „Kovos“ būryje iš 72 – 59, būryje „Už pergalę“ iš 123 – 106, „Keršytojo“ būryje iš 107 – 105, Kauno apskrityje V. Barono būryje iš 18 – 11, „Grupėje B“ iš 13 kovotojų buvo 12 žydų⁷¹.

Atbėgusius žydus diversantai įvairiai pasitikdavo. A. Sniečkus net 1944 m. kovo 27 d. nepamiršo G. Zimanui priminti, kad „daugiau dėmesio reikia kreipti į tautinį sąstatą. Atsargiai reikia elgtis panaudojant žydų tautybės žmones, nes kils nepasitenkinimas“⁷². Nepasitenkinimas galėjo kilti kiekvienu momentu, ypač po to, kai „sudegė“ iš žydų sudarytas būrys: G. Zimas pabėgusiuosius iš geto vienoje stovykloje (greičiausiai esančioje prie Naručio ežero) apginklavo, o šie vėliau be šūvio pasidavė vokiečiams ir dar išdavė vieną grupę. Tuo ypač pasipiktino sovietiniai partizanai – buvę belaisviai.

Antisemitizmo apraiškų pasitaikydavo ir anksčiau. Dar 1943 m. lapkričio 2 d. du rusų tautybės partizanai, įbėgę į namą, kur buvo penki K. Kalinausko būrio žydų tautybės partizanai, vieną nušovė, o kitus nuginavo⁷³. Kad tokie išpuoliai nepasikartotų, pagrindinių formuočių vadovybė buvo priversta antisemitus likviduoti. Turbūt baimintis galinčio kilti sovietinių partizanų „vidaus karo“ ir nenorėta prarasti 17,2 proc. (676) žydų tautybės partizanų (kitais duomenimis – 19,2 proc.)⁷⁴, o tokia neaktis sovietiniam partizaniniam judėjimui

būtų buvusi pragaištinga. Juk jiems taip trūko kovotojų, ypač vietinių!

Atvykęs 1943 m. pavasarį operatyvinės grupės narys G. Zimas pastebėjo, kad įtraukti vietos gyventojus į savo gretas nebus lengva. „Jeigu kas Baltarusijoje yra ir ne už vokiečius, tai jis už Tarybų valdžią. Tuo tarpu pas mus yra ir trečia galimybė – buržuaziniai nacionalistai, o Vilniuje dargi ir ketvirta – V. Sikorskio šalininkai [Armija krajo – A. J.], tai labai komplikuoja padėtį“⁷⁵. Vėliau imta tarsi ir guostis, kad prie jų prisideda mažai žmonių, nes nuo lietuvių šie partizanai yra kol kas nutolę⁷⁶. D. Rocius-Baškys kitaip samprotavo. Jis teigė, kad „be stiprios partizanų užuomazgos pagreintu tempu sunku bus vietinius išjudinti“⁷⁷. Matyt, tas „išjudinimas“ – tai grasinimai, ginkluoti išpuoliai prieš gyventojus. Tikriausiai tikėtasi, kad jei vietiniai jaus, jog juos visus stebi partizanų akys ir už kiekvieną klaidingą žingsnį jie gali būti nubausti, tai taps paklusnesni šiems pagrindininkams, gal net stos į jų gretas.

Bauginimais nedaug galima pasiekti, dėl to gyventojai dar labiau nusiteikė prieš šiuos partizanus. Tokia tendencija atsispindi Budrio 1943 m. rugpjūčio 28 d. informaciniame laiške, skirtame sovietinių partizanų vadovybei. Jame jis rašo, kad „bendra nuotaika Lietuvoje yra tokia, kad nė vienas žmogus netiki į vokiečių pergalę ir eina gandai, kad po karo su Anglijos ir Amerikos pagalba bus atstatyta nepriklausoma Lietuva. Kiti net švedų laukia. Kiti kalba – tegu net čigonai ateina, tik ne rusai, ne sovietai. Kalba, kad už iššaudytus žydus, raudonarmiečius ir lietuvius bolševikus rusai nežiūrės nieko: dalį sušaudys, kitus išveš į Sibirą“⁷⁸.

Pradžioje dalis gyventojų save ramino: „Vokiečiai traukiasi, tai traukiasi, bet vėliau kad duos, tai duos“⁷⁹. Laikui bėgant, šis tikėjimas blėso. Dalis gyventojų turbūt suvokė, kad sovietų atėjimas neišvengiamas, ypač po vokiečių pralaimėjimo prie Volgos ir Kursko. Pavieniai asmenys, norėdami apsidrausti, o gal apimti nevilties ar dėl kitų priežasčių (1943 m. rugpjūčio 15 d. vokiečių šaukiamos visuotinės mobilizacijos, plė-

šimų), išitraukė į sovietinių partizanų veiklą. Tam apsispręsti skatino LKP(b) platinti atsišaukimai. Nuo 1943 m. balandžio juose jautėsi grasinamos „gaidelės“, kartu žadėta malonė: „Tarybų valdžia gali jums ir jūsų šeimoms dovanoti, jei jūs imsite sąžiningai tarnauti tarybinei liaudžiai“⁸⁰. Kuo toliau, tuo labiau buvo bauginama: „Lietuviai, tarnaujantieji vokiečiams [...], jūs būsite traukiami atsakomybėn ir jūsų laukia sunki bausmė ir tėvynės išdaviko dėmė“⁸¹. „Jūs be gailėsčio sunaikins. Jūsų laukia gėdinga vokiško šunpalaikio mirtis. Jei norite gyventi, jeigu norite išgelbėti savo šeimas [...], tik hitlerininkų krauju galėsite nuplauti nuo savęs judošišką dėmę ir išgelbėti savo gyvybes“⁸². Taigi pirmiausia – malonė, paskui – apeliavimas į sąžinę ir galiausiai – grasinimas mirtimi. Tai buvo ne tuščiažodžiavimas, bet sovietinių partizanų kasdienybė.

Rudenį iš atvykstančiųjų iš Lietuvos, taip pat iš kai kurių vietos gyventojų Švenčionių apskrityje buvo sudarytas K. Kalinausko vardu pavadintas būrys. Tai turėjo būti tarsi filtru tikrinant visus atvykstančiuosius, kad geresnieji būtų panaudoti atsakingesniame darbe⁸³.

Beje, atvykusieji iš Lietuvos nebūtinai buvo lietuviai. Pažiūrėję į to paties K. Kalinausko būrio tautinę sudėtį pamatysime, kad iš 140 asmenų 35 buvo lietuviai, 20 žydų, 60 rusų, o likusieji – kitų tautybių asmenys⁸⁴ (kitais duomenimis, iš 117 buvo 4 lietuviai, 4 žydai ir 109 rusai⁸⁵). Nurodyti pagal tautybes skaičiai yra apytiksliai, nes iš pavardžių ne visuomet galima atskirti lietuvius nuo žydų, lenkus nuo baltarusių. Be to, juk ir grynai žydiški būriai („Kovos“, „Keršytojo“ ir kt.) taip pat buvo vadinami sudarytais iš vietos gyventojų⁸⁶. 1943 m. vasaros pabaigoje po sėkmingo RA puolimo sovietiniai partizanai tikėjosi, kad ateinančių iš Lietuvos gyventojų padaugės⁸⁷. Esant tokiai situacijai, A. Sniečkus siūlė kuo daugiau dėmesio skirti propagandai ir agitacijai. Taip tikėtasi patraukti daugiau asmenų iš „kaimo biednuomenės, darbo valstiečių ir darbininkų“, nes jie yra viso sovietinio partizaninio judėjimo pagrindas. Kad tai iš

dalies pavyko, rodo vokiečių saugumo tarnybų ataskaitos: „Apskritai dėl tokios partizanų veiklos visų pirma jaučiamas visuotinis nerimas, kuris, viena, patikimiems vietos gyventojams kelia aiškias abejones dėl okupacinės valdžios stiprumo, antra, sovietų naudai nuteikia gyventojų dalį, linkusią į komunistinę mąstyseną, ypač smulkiuosius valstiečius“⁸⁸. Bet ir šių ateinančiųjų pasirodė esant per mažai. Tuomet A. Sniečkus rado naują išeitį: LPJŠ valdiniam jis patarė, jog „nebūtinai žmogus, įstojęs į partizanų būrį, turi gyventi miškuose, jis gali ir savo ūkyje gyventi. Ir nebūtinai jis turi vadintis partizanu – jis gali to vardo bijoti, svarbu, kad toks žmogus padėtų bent kai kuriuos uždavinius įvykdyti“⁸⁹.

Bet kas gi yra partizanas, jei jis net pats bijo prisipažinti juo esąs?! LPJŠ Maskvoje tai visai nerūpėjo. Jiems buvo svarbu CPJŠ teikiamose sovietinių partizanų veiklos Lietuvoje ataskaitose sudaryti kuo įspūdingesnę kovos su okupantais vaizdą. Todėl nieko nuostabaus, kad LPJŠ darbo 1943 m. rudenį suvestinėje A. Sniečkus rašo, jog „partizanų būrių ir grupių Lietuvoje padidėjo nuo 21 iki 43. Partizanų būriuose padaugėjo nuo 230 iki 1225 žmonių. Daugiausia papildė vietiniai gyventojai – 825, 99 buvę karo belaisviai, 71 pasiūstas iš LPJŠ rezervo“⁹⁰.

Pokario metais atkakliai stengtasi parodyti, kad Lietuvoje Vokietijos–Sovietų Sąjungos karo metais su hitlerininkais kovojo Lietuvos liaudis. Iš tikro ta liaudies dalelė buvo beveik nepastebima atsiųstų iš Maskvos diversantų minioje.

1944 m. pavasarį A. Sniečkus, tarsis stengdamasis apgauti aukštesnius pareigūnus ir ateities kartas, bandė pavaizduoti šį judėjimą buvus lietuvišką. LPJŠ vadovas savo valdiniam Jurgiui įsako „kelti lietuvius tik gerai patikrinus, nes rusams, ypač belaisviams, sunku vadovauti ir patraukti paskui save gyventojus. Manau, dabar jau jūs galite mišrius būrius kurti, statant priešaky, kaip taisyklę, lietuvius“⁹¹.

Vykdamas šį pavedimą taip ir buvo daroma. Būriuose, kuriuose tarp kelių dešimčių kitataučių buvo tik keli lietuviai, šie ir ėjo

vadovų pareigas (pvz., Vilniaus apskrityje veikusiuose „Perkūno“, „Mirtis fašizmui“ ir kituose būriuose).

Negalima vienareikšmiškai teigti, kad visi Lietuvoje veikę partizanų būriai buvo inspiruoti iš užnugario atsiųstų sovietinių aktyvistų. Buvo keletas pačių vietos gyventojų iniciatyva susitelkusių būrių, pvz., Kėdainių aps. „Grupė A“, Šiaulių aps. „Štabas Nr. 4 A“, Vilkaviškio aps. O. Eidukaitytės ir t.t. Dalis buvo suburta iš diversantų, bet daugiausia – iš Lietuvos gyventojų sudaryti būriai: Vilniaus aps. – „Už pergalę“, „Keršytojas“, „Mirtis fašizmui“, Kauno aps. – V. Barono, „Grupė B“ ir kt. Tačiau tai nepatvirtina šį judėjimą buvus savaiminį ir lietuvišką.

Prie ginkluotos kovos dalyvių buvo priskirti paaugliai iki 18 metų – 5,9 proc., arba 542 asmenys, ir moterys – 20,4 proc., arba 1852⁹², t.y. iš viso 26,3 proc., arba 2394 žmonės, kuriuos nežinia ar tikslinga priskirti šiai kovotojų kategorijai, nes vargu ar jie ginkluoti kovojo su okupantais.

P. Štaras labai stengėsi sovietinį partizaninį judėjimą pavaizduoti buvus lietuvišką ir mūsų šalies gyventojų aktyviai palaikomą. Tačiau taip nebuvo. Geriausiu atveju tik 35,4 proc. šių partizanų sudarė lietuviai. Net ir labai norėdami šio judėjimo nelaikysime buvus mūsų žmonių inicijuotu. Jei prie minėtų 35,4 proc. pridėsime 17,2 proc., arba 676, žydų tautybės asmenų (o jie ne visi buvo Lietuvos gyventojai, tarp jų buvo pabėgėlių iš Lenkijos ir kitur), tai iš viso bus 52,6 proc., arba 2064 asmenys⁹³. Matyt, ir pagrindinėje veikloje dalyvavo apie 5 tūkst. asmenų, o ne 10 tūkst. Duomenys patys kalba. Aišku tik viena, kad šio sovietinio pasipriešinimo specialisto pateikti duomenys yra gerokai padidinti.

Turbūt P. Štaras suskaičiuoja visus Lietuvoje jam žinomus pagrindininkus, į šį sąrašą įtraukia LPJŠ pavaldžius kovotojus, taip pat RA žvalgybos valdybai ir NKGB tiesiogiai pavaldžius asmenis. Kaip pavyzdį galima pateikti Vilniaus apskrityje veikusio A. Aleksiuko vadovaujamo būrio Nr. 14 istoriją⁹⁴. Nors šis būrys Lietuvoje veikė 1943–1944 m., tačiau LPJŠ būrių suvesti-

nėje (išskyrus P. Štaro) neminimas⁹⁵. Neminima ir vyr. leitenanto Markovenkovo desantininkų grupė, su kuria Aleksiuko vadovaujami žmonės susijungė⁹⁶. Tikriausiai tai buvo iš NKGB darbuotojų suformuoti ir vykdyti karinės bei žvalgybinės misijos atsiųsti diversantų junginiai, tiesiogiai pavaldūs Maskvai⁹⁷. Ji šiuos kovotojus tiesiogiai aprūpindavo ginklais, šoviniais ir kitu reikalingu inventoriumi. Be to, prie Pabaltijo artėjant frontui jie nesusijungė su kitais Lietuvoje kovojusiais partizanais į vieną junginį, bet kaip atskiras būrys, turbūt iš Maskvos gavęs įsakymą, išžygiavo į Rytprūsius. Nežinia, kiek tame būryje buvo kovotojų, jei vien 200 sužeistųjų ir ligonių liko Rūdninkų girioje. Lietuvoje retai kuris LPJŠ priklausęs būrys ar net junginys turėjo daugiau nei 200 partizanų. Jei šis A. Aleksiuko vadovaujamas diversantų būrys būtų priklausęs LPJŠ, tai būtų minimas kaip pats gausiausias, bet apie tai nebuvo kalbama.

DIVERSINĖ SOVIETINIŲ PARTIZANŲ VEIKLA

Pokario metais sovietiniai autoriai liaupsino raudonuosius partizanus už jų neregėtą drąsą ir žygdarbius. Pateikiami neįtikėtini įvykdytų kovinių operacijų suvestinių duomenys: „[...] nuversti nuo bėgių 577 priešo ešelonai, sugadinta apie 400 garvežių ir daugiau nei 3000 vagonų, sunaikinta 125 tiltai, 48 kareivinės, 18 įgulų, nukauta daugiau nei 14 000 priešų“ ir t.t.⁹⁸ Iš pateiktų ataskaitų susidaro įspūdis, kad sovietinių partizanų junginiai savo kovos veiksmais beveik prilygo mažoms RA formuotėms. Abejotina, ar iš tikrųjų šie pagrindininkai galėjo atlikti tokio masto operacijas, jei ginkluoti buvo daugiausia 70 proc. pasipriešinimo dalyvių. Tai ir pabandykime išsiaiškinti.

Visų pirma reikia aptarti, ko Sovietų Sąjungos vadovai reikalavo iš Lietuvoje veikusių sovietinių partizanų.

Kokios dar užduotys, be žvalgybos, 1941 m. siųstoms NKGB darbuotojų grupėms buvo pavestos – nežinia. Paminėtina,

kad jau nuo 1942 m. į Lietuvą siųsti asmenys turėjo griežtai suformuluotas užduotis. Matyt, LKP(b) CK 2-ajai operatyvinei grupei reikėjo vadovautis LKP(b) CK planu vokiečių okupuotoje Lietuvoje atkurti pagrindines partines ir komjaunimo organizacijas, atlikti evakuoto sovietinio ir nepartinio aktyvo darbuotojų, pasiųstų į užnugarį, apskaitą ir kt.⁹⁹ 1942 m. antroje pusėje čia siunčiamos specialiai parengtos organizuoti partizaninį darbą šioje srityje diversantų grupės gaudavo bendras ir atskiras, tik joms vienoms skirtas užduotis¹⁰⁰. Bendros užduotys buvo tokios:

- kurti sovietinių partizanų būrius ir diversines grupes;
- dezorganizuoti judėjimą plentais ir geležinkeliu;
- vietose įsigyti ginklų ir šovinių;
- ardyti telefono ir telegrafo linijas;
- naikinti ginklų, šovinių ir kuro sandėlius;
- organizuoti diversinius aktus gamyboje;
- užmegzti ryšį tarp partizanų organizacijų.

Be to, LKP(b) CK sekretorius A. Sniečkus 1942 m. rugpjūčio 14 d. pavedė atkurti pagrindines partines organizacijas ir organizuoti jų veiklą, organizuoti partizaninį judėjimą ir jam vadovauti¹⁰¹.

Vėliau, tų pačių metų lapkričio 10 d., Komunistų partijos plane buvo detalčiau nurodytos bendros veiklos gairės:

- ardyti prieš komunikacijas;
- organizuoti diversijas svarbiose okupantų įmonėse, bazėse, sandėliuose, oro uostuose;
- organizuoti karinę žvalgybą;
- žlugdyti visas karines, ekonomines okupantų priemones;
- aktyviai agituoti gyventojus dalyvauti partizaniniame darbe;
- vykdyti atskiras karines užduotis;
- naikinti okupacinės valdžios atstovus ir išdavikus iš vietos gyventojų¹⁰².

Užduočių vykdymo eiliškumas bei jų interpretavimas priklausė nuo aplinkybių. Ypač smulkiai veiklos kryptys išvardytos LPJŠ vado 1943 m. sausio 3 d. įsakyme,

kuriuo pavedama visomis galimomis priemonėmis įvykdyti Stalino 1942 m. rugsėjo 5 d. įsakymą Nr. 00189 ir lapkričio 7 d. įsakymą Nr. 345 derinant RA veiksmus fronte su partizanų būrių smūgiais priešui iš užnugario. Šis įsakymas buvo tarsi „bėgių karo“ preliudija, nes daugiausia dėmesio skirta geležinkelio linijų, plentų ir kelių kontrolei, transporto naikinimui, apšaudymui. Priešpaskutinėje vietoje nurodoma, kaip svarbu organizuoti nuolatinę žvalgybą ir surinktus duomenis apie padėtį miestuose, karinių dalinių didumą, techniką, dislokaciją, judėjimą nedelsiant perduoti RA¹⁰³. Tai dar kartą įrodo, kad CPJŠ ir LPJŠ RA Karinės žvalgybos valdybai buvo tik žaisliukas.

Beveik visi į Lietuvą atvykę ir joje veikę diversantai išstirdavo padėtį regione. Žvalgyba buvo vykdoma keliais aspektais: tiriant vietos gyventojų nuomonę ir karinių bei ekonominių objektų padėtį.

Žinoti vietos gyventojų nuomonę buvo svarbu ne tik kuriant sovietinių partizanų žvalgų bei rėmėjų tinklą, bet ir organizuojant karines operacijas bei numatant pokarinę ateitį. Labai greitai buvo pastebėta, kad tik maža dalis čionykščių žmonių remia bolševikus, nemažai jų orientavosi į reicho valdžią, kiti buvo didžiosios Lenkijos vizijos, būtent Armijos krajevės (toliau – AK), ramstis. Didžiausia gyventojų dalis gyveno Nepriklausomos Lietuvos lūkesčiais¹⁰⁴. A. Sniečkus ir kiti LPJŠ vadai manė, kad būtina išsiaiškinti Lietuvoje veikusių „buržuazinių partijų ir organizacijų narių elgesį, nuotaikas ir, esant sąlygoms, įtraukti juos į kovą su hitlerininkais“¹⁰⁵. Matyt, palaikyti santykius su priešingos orientacijos organizacijų nariais nekaip sekėsi, nes rašiusieji apie tai neužsimena. Tuomet buvo bandyta į savo pusę palenkti valstiečius ir darbininkus, kuriuos tikėtasi padaryti šio pasipriešinimo judėjimo avangardu. Platinant LKP(b) organų ir partizanų būrių bei grupių išleistas atsišaukimas, spaudą beveik nebuvo pritraukta žmonių į šių kovotojų gretas. Raudonųjų partizanų būriuose buvę jėgos šalininkai ryžosi prievarta paveikti gyventojus,

kad šie taptų jiems palankūs. Po bolševikinių gaujų apsilankymų vienkiemiuose, kaimuose, nuošalesnėse sodybose, „skleidžiant“ sovietinę agitaciją šeiminiškai geriausiu atveju likdavo su mėlynėmis, o pasitaikydavo, kad išgrobsčius maisto produktų atsargas, vaisius, drabužius bei vertingesnius daiktus likdavo ir lavonų. Apie tokio pobūdžio įvykius randama užuominų nuo 1943 m. pradžios.

LPJŠ ir jai pavaldi operatyvinė grupė žinojo apie sovietinių partizanų vagiliavimą. Kai iš vietos gyventojų būdavo atimami maisto produktai, ginklai ir drabužiai, vadovybė tylėdavo, tačiau nebuvo toleruojamos vagystės asmeniniais sumetimais, kai iš valstiečių diversantai atimdavo vertingus daiktus, pinigus, žiedus ir kt. Taip vagiliaujančius Trakų apskrityje veikusio būrio „Laisva Lietuva“ kovotojus pirmą kartą bandyta sutramdyti griežtu papeikimu, o jei kas nors tebeplėšikaudavo – sušaudydavo¹⁰⁶. Atrodytų, kad priėmus tokį nutarimą partizanų nusikaltimų vietos gyventojams turėjo sumažėti, tačiau ypatingojo skyriaus viršininkas Stankevičius teigė, kad jų daugėjo¹⁰⁷. Labiausiai „pasižymėjo“ LKP(b) CK žinioje buvę Rūdninkų miškų būriai, veikę Kauno, Vilniaus ir Trakų apskrityse. Juose buvo lengviau tramdyti banditus nei atvykstančiuose iš rytų, kurių vadovybė nekreipė dėmesio į tokius nusikaltimus ir net trukdė užkirsti jiems kelią. Žinoma, kad 1944 m. balandžio pabaigoje Koganas iš būrio „Mirtis okupantams“ Delių kaime peršovė gyventoją; kovo 18 d. septyni V. Barono būrio partizanai Aleksandravos kaime apiplėšė ir sumušė ryšininką, išnarino jam ranką. Kita būrio „Mirtis okupantams“ grupė Brušničių kaime išplėšė „Perkūno“ ryšininko avilius. „Kovos“ ir „Mirtis fašizmui“ būrių kovotojai atiminėjo iš žmonių paskutines karves, V. Barono būrio partizanai Stanislavunkos kaime sumušė senuką, iš kurio reikalavo pistoletą, Cigelės kaime atėmė du auksinius žiedus. Keletas būrio „Mirtis okupantams“ kovotojų pragėrė parašiotą, skirtą partizanų baltiniams siūti, o paskui šaudė į vieno gyventojų namus. A. Mickevičiaus grupės partizanai Pakrempių kaime girtavo už at-

imtus to kaimo gyventojų rūbus. To paties būrio kovotojas S. Urbelis gegužės 31 d. Potolčių kaime nužudė motiną su vaiku, įtardamas ją turint ryšių su baltalenkais¹⁰⁸.

Kaip matyti, sovietiniai partizanai humaniškumu nepasižymėjo. Buvo atvejų, kai jie ne tik pavienius asmenis nužudydavo, bet ir išguldydavo ištikus kaimus. Antai 1944 m. sausio 29 d. Kaniūkų kaime pagalbines policijos darbuotojai rado sudegintus kaimą, žmones ir išskerstus gyvulius. Grasinta sunaikinti Butvjimonių, Janiūnų, Stūlcų, Posolų kaimus, nes ir jų gyventojai aktyviai prisidėjo prie kovos su šiomis gaujomis, o be to, dauguma gyventojų buvo lietuviai¹⁰⁹.

Nežinia, kodėl būtent Rūdninkų girioje radę prieglobstį raudonieji partizanai itin žiauriai elgėsi. Viena iš priežasčių galėjo būti ir ta, kad pietinėje Lietuvos dalyje miškai retai buvo „valomi“ ieškant bolševikinių gaujų, retai rengtos baudžiamosios akcijos prieš juos. Ten buvusių „kovotojų“ niekas nedrausmino, todėl jie plėšikavo. Jiems tikėtų tai, ką Raguotis yra pasakęs apie Djakovo būrį: partizanai nežinojo, kas yra drausmė, eidavo kada ir kur panorėję – ir pas moteris, ir girtauti¹¹⁰.

Pokario metais nekalbėta apie tokias sovietinio partizaninio judėjimo tendencijas – būdavo tik pabrėžiama kova dėl žmonių teisių ir laisvių. Antai būrio „Už tarybinę Lietuvą“ partizanai mini organizavę pabėgimą iš Pravieniškių koncentracijos stovyklos, Pagirių–Siesikų rajone iš hitlerininkų atėmę apie 200 pagrobtų galvijų ir gražinę juos valstiečiams¹¹¹. Tokie poelgiai gyventojams buvo pavojingesni nei vokiečių vykdytos rekvizicijos. Kadangi partizanai rekvizuotus gyvulius gražindavo savininkams, tai oficialioji administracija galėjo atgavusius turtą žmones apkaltinti bendradarbiavus su partizanais ir nubausti mirties bausme, o atsisakyti „pagalbos“ taip pat buvo pavojinga, nes partizanai galėjo nužudyti kaip vokiečių pakalikus. Vokiečių rekvizuotus gyvulius Telšių apskrityje gražino „Birutės“ būrys, Ukmergės – „Domino“ pogrindininkai¹¹². Marijampolės apskrityje veikęs K. Petriko būrys taip pat buvo gražinęs valstiečių, vežu-

sių rekviziciją, gurguolę į namus. Tačiau suvalkiečiai – apdairūs žmonės ir pareikalavo „dokumentų“. Partizanai prirašė nemažai lapelių vokiečiams pranešdami, kad valstiečius jie sulaikė ir toliau vežti surinktų gėrybių neleido¹¹³.

Tačiau tai buvo pavieniai atvejai. Žmonių atmintin labiau įstrigo mirtį ir kančias nešdavę bolševikinių gaujų apsilankymai. Ypač nukentėdavo eiguliai ir jų šeimos, nes esą buvo žinoma, kad „vokiečiai kovai su partizanais tarp eigulių įdarbino šnipus“. Buvo įsakyta nustatytus tokius vokiečių agentus suimti ir apie tai informuoti centrą. Pranešimų apie eigulių dingimą esama iš Gražutės girininkijos Degučių valsčiuje¹¹⁴. Buvo išžudytos neva įskundusios Jurgio žmones Senųjų Macelių kaimo eigulių Teodoro ir Jelmoko šeimos¹¹⁵, terorizuotas Paliepio girininkijos miškininkas¹¹⁶. Kiek eigulių ir jų šeimų nukentėjo nuo bolševikų gaujų, suskaičiuoti neįmanoma, nes niekas jų atskirai neišskyrė. Taip buvo suvedinėjamos sąskaitos su „buržuaziniais nacionalistais“, prie kurių buvo priskirti dauguma Lietuvos gyventojų. Patekę į nelaisvę lietuvių kariai būdavo nukankinami be šūvio: jiems išdurdavo akis, nuplėsdavo ausis, juos peršaudavo sprogstamosiomis kulkomis¹¹⁷. Pasitaikė atvejų, kai paimti į nelaisvę priešinkai būdavo pagydomi ir net tapdavo jų bendražygiais (pvz., leitenantas V. Šlapelis).

Maskvos požiūris į antifašistinio-antiso vietinio judėjimo dalyvius buvo dvejopas: vienoje direktyvoje skatinama susidoroti su jais, o kitose – užmegzti ryšius, taip „apsaugojant mūsų organizacijas ir partizanų būrius nuo žlugimo“¹¹⁸. Antai Švenčionių apskrityje sovietiniai partizanai per ryšininkus pasiūlė lietuvių nacionalinio pogrindžio darbuotojams susitikti ir apsvarstyti abi puses dominančius klausimus. Susitikimas įvyko Švenčionyse, batsiuvio M. Bernatavičiaus bute. Derėtis buvo atėję Grigas ir Lesnokus, iš kitos pusės – Juodvalkis ir Garla¹¹⁹. Susitarta nepersekioti geležinkelio sprogdinti ėjusių partizanų, o šie savo ruožtu pasižadėję nežudyti lietuvių, dirbusių administracijoje ir policijoje. Susitarimo buvo laiko-

masi iki 1944 m. liepos. Tačiau sovietinio partizaninio judėjimo dalyviai šį faktą linkę nutylėti, ir tai susiję su Švenčionių apskrities komisaro Olio ir jo padėjėjo Heinemano nužudymu.

Su Švenčionių vokiečių administracija turėjęs reikalų V. Maldžiūnas teigia, kad po Beko, Olio pirmtako, nužudymo naujasis apskrities komisaras, Lenkijos vokiečių, demonstravo nepasitikėjimą pareigūnais lietuviais, o mokėdamas lenkų kalbą greitai rado tarp vietos lenkų agentų. Šie pasistengė jį įtikinti, kad lietuviai vokiečius už nosies vedžioja ir apskritai esą vokiečių priešai. Olis rodė savo valdžią ir nepalankumą lietuviams, prasitardavo negalįs pakęsti šios šnypščiančia gyvačių kalba kalbančios padermės¹²⁰. Padidėjęs nepalankumui lietuviams ir iškilus grėsmei, kad draugiški santykiai su partizanais bus nutraukti, lietuvių pagrindinė grupė nutarė atsikratyti nekenčiamo pareigūno¹²¹, o vėliau įvykdyti šią operaciją pasiūlyta bolševikų pagrindininkams. Neatsitiktinai B. Urbonavičiaus atsiminimuose šmėsteli žinutė, jog „padorieji Švenčionių apskr. gyventojai [...] maldaute maldavę partizanų, kad jie pagąsdintų per daug įsismaginusių žmogėdrą“¹²². Partizanai, neva norėdami atkeršyti už 500 Švenčionių apskrityje nužudytų vyrų¹²³, sutikę įvykdyti šią operaciją.

1944 m. kovo 5 d. iš Naručio miškų išvyko Grigas, Lesnojus ir Garas rinkti žinių apie Olį. Jie darbavosi apie 20 dienų¹²⁴. Operacija nebuvo tokia sudėtinga ir rizikinga, kaip teigia M. Šumauskas, nes ten nebuvo daug kareivių ir policininkų¹²⁵. Be to, juk 1944 m. vasario mėn. per sovietinių partizanų ir LLA derybas buvo susitarta drauge aktyviai kovoti su fašistais. Iš partizanų pusės dalyvavo S. Apyvala ir J. Vildžiūnas, iš LLA – vachmistras Valys, apskrities policijos vadas Derbutas, Švenčionių policijos nuovados viršininkas Malinauskas, LLA apskrities vadovas Juodvalkis¹²⁶.

Valys buvo susitikęs net su pačiu M. Šumausku ir pažadėjęs prisidėti prie šios operacijos vykdymo. Sutartą dieną kriminalinės policijos dalinys turėjo išvykti „gaudyti“ par-

tizanų¹²⁷; kitais duomenimis, Derbėnas (gal J. Vildžiūno taip pavadintas Derbutas) turėjo prašyti Malinausko neva laukiamo užpuolimo išvakarėse atsiųsti į Daugėliški apsaugą, nes sovietiniai partizanai buvo apiplėšę Mielagėnų miestelį¹²⁸. M. Šumauskas pripažįsta, kad prieš lemiamą ataką buvo surengtas Daugėliški antpuolis¹²⁹. Vadinasi, išties veikta koordinuojant veiksmus.

Iš pradžių sovietiniai diversantai ketino sučiupti apskrities komisarą ir gyvą nuskraidinti į sovietų užnugarį, kur jis turėjo būti teisiamas¹³⁰. Apskrities komisarą buvo nutarta užklupti pačiame komisariate, nes šis pareigūnas buvo labai atsargus ir beveik niekad iš miesto neišvykdavo.

Pasak partizanų, pirmą kartą planuota kovo 15 d., trečiadienį, t.y. turgaus dieną, operacija nepavyko, nes nerado Olio. Antrą kartą įvykdyti užduotį buvo numatyta po savaitės¹³¹. Tą dieną iš pat ryto policininkai išvyko į Daugėliški gaudyti sovietinių partizanų¹³². Kadangi Olis labai mėgęs kyšius, tai Mačio vadovaujami keturi partizanai, apsirengę kaip kaimiečiai, nuvyko pas jį su „dovanų“ maišu. Yra kelios versijos, kaip įvykiai klostėsi. Pasak M. Šumausko, kai Olis išėjo į koridorių, vienas partizanas užstojo duris, kad neįeitų komisaro vilkšunis, griebęs vokiečių už sprando ir mėginęs nugabenti jį į mišką. Kilus triukšmui išbėgęs Heidemanas buvęs dviem šūviais nukautas, o vėliau – ir atsipeikėjęs Olis, nes partizanas suvokęs, jog storulio nepaneš. V. Maldžiūno teigimu, du partizanai likę lauke, o kiti du nuėję į laukiamąjį. Nulipusį laiptais Olį jie nušovė, o kiti, įpuolę į raštinę, nužudė Heidemaną¹³³.

Trečioji versija tokia, kad abu vokiečiai drauge su vilkšuniu buvę nušauti Olio kabinete¹³⁴. Paskui užpuolikai šokę į roges, lėkę Gedimino gatve, pro banką, už gaisrinės Naująja gatve įsukę į daržus ir nušvilpę pro žydų kapines. Vienas įvykių dalyvis teigia, kad jų niekas nesivijęs, nes nebuvę kam vyti. Jie Burokų kaime gražinę arklius, roges, o patys grįžę į bazę prie Naručio ežero¹³⁵.

Po šios represijos pasklido gandai, kad keršijant už Olį būsią nužudyta 300 įkaitų,

bet Valys neva pagrasinęs, kad jei ir ši syki už vokiečių pareigūnus būsią žudomi žmonės, tai partizanai iššaudysią visą policiją¹³⁶. Įtikimiau atrodo, kad susidorojimo buvo atsisakyta pašlijus padėčiai fronte¹³⁷.

B. Urbonavičius dar labiau sudramatina įvykius teigdamas, kad žuvusius pareigūnus vežant laidoti į Vilnių traukinys užvažiavęs ant partizanų padėtos minos ir buvęs susprogdintas¹³⁸.

Viskas atrodytų beveik aišku, bet visų pasakojimus tarsi paneigia vokiečių dokumentai, kuriuose teigiama ši pasikėsinimą įvykus kovo 24 d.¹³⁹ P. Štaras taip pat nurodo šią datą, bet įvykius pasakoja pagal sovietinių partizanų versiją¹⁴⁰.

Ir kitose vietose buvo nužudyta svarbias pareigas ėjusių vokiečių pareigūnų, bet tie faktai ne taip garsinti. Antai Raseinių apskrityje veikę partizanai Kuršėnuose nukovė policijos viršininką gestapo kapitoną Liongę (buvusį repatriantą) ir važiavusį mašina keliu Skaudvilė–Kelmė vokiečių generolą fon Bezechę¹⁴¹, Utenos apskrities viršininką Žuką, Biržų burmistą, Rokiškio policijos viršininką Žukauską ir t.t.¹⁴²

Susidoroti su pavieniais asmenimis nebuvo sunku, nes sovietinių partizanų ryšininkai ir žvalgai gerai dirbo. Informaciją rinko specialiai organizuoti žvalgybiniai vienetai – grupės ir būriai (pvz., „Žaibo“, „Volungės“ grupės, „Bičiulių“ būrys, būrys Nr. 14 ir kt.). Jų ataskaitose paprastai parašyta: „[...] nustatėm parsidavėlius ir gestapo agentus“¹⁴³.

Rytų ir Pietryčių Lietuvoje tarp sovietinių partizanų ir AK vyko įnirtingos kovos dėl teritorijos. Tose vietose susikirto baltalenių viltys atgaivinti didžiąją Lenkiją ir sovietinių diversantų pretenzijos prijungti šias žemes prie Sovietų Sąjungos. Kad šių dviejų jėgų santykiai buvo įtempti, patvirtina ir vokiečių policijos pranešimai, kuriuose spėjama galimų susirėmimų 1944 m. pavasarį zoną būsiant į vakarus nuo Svyrių¹⁴⁴.

Tame regione nuolat vyko šių grupuočių susirėmimai. Antai ir prie Polianų dvaro buvusios įgulos feldfebelis Ragauskas savo raporte pranešė apie matytą 1944 m.

sausio 31 d. įgulos kaime kilusį rusų ir lenkų partizanų susišaudymą, kai susikovė 60 bolševikų ir 500 baltalenių. Paimtus į nelaisvę priešus AK kovotojai pasibaigus atakai sušaudė¹⁴⁵.

Bolševikinių gaujų vadai iš surinktų duomenų žinojo, kad didelės lenkų partizanų jėgos 1944 m. kovo mėn. pradėjo telktis Rūdninkų miško pietinėje ir šiaurinėje dalyse, ir manė, kad jie drauge su vokiečiais tuose miškuose kovos su sovietiniais partizanais¹⁴⁶. Turbūt buvo sužinota apie vasario mėn. Vilniuje vykusius AK ir vokiečių pareigūnų pasitarimus ir numanyta, kokia galėjo būti tų pokalbių išdava. Jurgio vadovaujami žmonės, bandydami apsisaugoti nuo galimo AK ir hitlerininkų puolimo, ėmė telktis Vilniaus–Benekainių–Valkininkų trikampyje ir griauti tiltus per Viliją ir Stračą¹⁴⁷.

1944 m. vasario 12 d. A. Sniečkus Kazimierui rašė, kad vargu ar pavyks su lenkais susitarti, nes „visur jų darbai nukrypsta prieš mus“¹⁴⁸, todėl siūlė turėti savo agentūrą jų būriuose ir organizacijose, nes tik tuomet bus galima susivokti, ką daryti ir kaip išvengti aukų. Bet lenkai ir čia buvo apsukresni: kovo 1 d. prie Meironių kaimo ir Dubingių ežero (netoli Pabradės) jie sunaikino Taujėno vadovaujamą K. Kalinausko būrį ir paėmė agentūros sąrašus, pagal kuriuos pradėjo nuosekliai juos naikinti.

A. Markovas bandė kitaip išsisukti iš padėties – jis organizavo lenkų kovotojų būrius, kuriuos globojo ir įtraukė į kovą su vokiečiais, taip sulaikydamas nuo įsiliejimo į AK gretas¹⁴⁹.

Balandžio mėn. sovietinių partizanų iniciatyva prasidėjo pasitarimai su AK vadovais. Tartasi dėl tarpusavio santykių, keitimosi belaisviais, sovietinių partizanų žygiavimo per baltalenių kontroliuojamas sritis, taip pat dėl lenkų partizanų įtakos bolševikams pavaldžios zonos gyventojams. RA artėjant prie Pabaltijo, pradėta kalbėti apie bendrą kovą su vokiečiais.

Vietos gyventojai tarsi iš šalies stebėjo įvykius. Jie buvo priversti vykdyti įsakymus tų, kurie buvo ginkluoti ir kurių gretos gau-

sios. Partizanai pastebėjo, kad „gyventojai daugiausia maitino ne iš meilės, bet iš baimės, o artėjant RA darėsi vis meilesni¹⁵⁰. Tada dar labiau išryškėjo, kas už sovietinę Lietuvą, o kas už nepriklausomybę, nors dalis gyventojų atrodė esą neutralūs. Iš Maskvos atsiųstiems diversantams rūpėjo kuo daugiau tokių abejojančių ir neutralių žmonių patraukti į savo pusę. Tai daugiausia buvo daroma skleidžiant propagandą, rašant ir platinant atsišaukimus, informacinius biuletenius, spaudą. Tuo užsiėmė Biržų apskrityje veikęs „Kęstučio“ būrys, Vilkaviškio apskrityje – Eidukaitytės vadovaujami žmonės¹⁵¹. Pavyzdžiui, Kėdainių apskrityje būrys „Grupė A“ nuo 1943 m. išleido 31 proklamacinį numerį beveik 30 tūkst. tiražu¹⁵². Tai buvo atsišaukimai, raginę neiti į reicho darbo tarnybą, nestoti į policiją, formuojamus karinius dalinius-legionus, Vietinę rinktinę, nemokėti reparacijų, visur, visada ir visomis priemonėmis kenkti priešui ir t.t. Lygiai taip pat vietos gyventojus pasiekdavo Lietuvos ir Sovietų Sąjungos komunistų partijų vadovų raginimai kovoti su hitlerininkais. Vokiečių saugumo tarnybos 1943 m. antroje pusėje susekė marksistinės propagandos skleidėjus Panevėžio, Zarasų, Švenčionių, Svyrių, Ašmenos, Vilniaus ir Eišiškių apskrityse¹⁵³. Proklamacijų platinimas ir agitacijos skleidimas buvo mažiausiai rizikinga kovos su okupantais forma.

Lietuvoje veikę sovietinio pasipriešinimo judėjimo dalyviai dėl amunicijos ir kovotojų trūkumo negalėjo deramai išplėtoti savo veiklos. Šakių apskrityje veikusio „Jūros“ būrio vadas savo ataskaitoje viešai pripažino, kad „sabotažinių veiksmų neatlikta, nes sunkios sąlygos su šaudmenimis“¹⁵⁴. Tokios grupuotės, kurioms trūko amunicijos, ne daug ką galėjo padaryti. Jos dažniausiai siaubė valstiečių ir valstybinius ūkius, dvarus, naikino sandėlius ir lentpjūves. Kad buvo atiminėjami maisto produktai, pinigai, javai, galvijai, buities reikmenys, nuolat informuodavo Vokiečių saugumo policijos ir SD vadas Lietuvoje¹⁵⁵. Valstiečiai daugiausia buvo tik apvagiami, o stambūs valstybiniai ūkiai naikinami – deginamos daržinės, kū-

giai, sandėliai, pieninės ir pieno nugriebimo punktai¹⁵⁶. Apie tokių akcijų vykdymą raportavo Alytaus aps. veikęs „Šarūno“ būrys, Ukmergės aps. – „Audros“ būrys, Rokiškio aps. – Žemaitės junginys. Antifašistai didžiavosi atėmę 70 cnt sviesto, 150 cnt miltų, 12 tūkst. kiaušinių¹⁵⁷, sunaikinę maisto produktų ir šieno sandėlius, klojimus¹⁵⁸.

Vokiečių administracinių pareigūnų apskaičiavimu, padaryti nuostoliai nėra mažesni nei LPJS pavaldžių formuotųjų raportuose nurodytieji. Vokiečių saugumo instancijos pažymėjo, kad 1943 m. lapkričio 12–15 ir 23 d. buvo užpulti 27 valstybiniai ūkiai. Iš jų pagrobta gyvulių, rogių, vežimų, grūdų, telefono aparatų, tabako, 1 separatorius, sudeginta 4 gyvenamieji namai, 3 svirnai, 2 sandėliai, 1 daržinė, 1 pastatas su galvijais, 1 pastatas su šiaudais, 1 pastatas su 10 tūkst. kg avižų¹⁵⁹. Žinių apie pieninių ir pieno nugriebimo punktų naikinimą gauta iš Panevėžio, Ukmergės, Rokiškio apskričių ir kitų Lietuvos vietovių¹⁶⁰. Vokiečių institucijos, ypač rudenį bei pavasarį, buvo sunerimusios dėl šių sovietinių antifašistų suaktyvėjimo plėšikaujant¹⁶¹. Pavasarį jie taip pradėdavo veiklos „sezoną“, o rudenį jį baigdavo naikindami surinktas gėrybes.

Buvo padegamos ir lentpjūvės. Švenčionių apskrityje jas naikino K. Kalinausko būrio kovotojai, Eišiškių – Jurgiui pavaldūs žmonės. Buvo nusiaubtos Šalčininkų, Benekainių, Pabradės, Onuškių, Jarašiūnų, Lentupio, Saldutiškio, Miškinų vietovėse buvusios įmonės¹⁶². Bolševikinės gaujos kontroliavo Pamerkių, Rūdninkų, Valkininkų ir Rūdiškių girininkijas, trukdė apdoroti medieną ir ją tiekti kariuomenei¹⁶³.

Tokio pobūdžio veiklai nereikėjo daug žmonių, amunicijos, nes pakako degtukų ar degamųjų skysčių ir tie objektai retai buvo saugomi karinių dalinių pajėgų. Operacijai įvykdyti nereikėjo daug sumanumo ir ilgai rengtis, be to, sėkmingai įvykdžiusieji šias operacijas atsigabendavo maisto produktų, aprangos, kitų jiems būtinų daiktų ir galėdavo „centrai“ pasigirti sėkmingai įvykdyta diversija.

Kitokio pobūdžio sudėtingesnės operacijos buvo vykdomos gana retai. Žinoma,

kad 1943 m. rugpjūčio 7 d. buvo nusiaubtas Buzaraišio durpynas, sunaikintos kasimo mašinos ir pastatai¹⁶⁴. Tais pačiais metais buvo padegta Mielagėnų valstybinė plytinė ir koklių fabrikas¹⁶⁵, Marijampolės apskrityje sunaikintas mechanizuotas „Lietuvos“ malūnas, Biržų apskrityje – pabėgių gamykla, Komsino durpių gamykla¹⁶⁶. Panevėžio apskrityje veikęs Bridikio vadovaujamas būrys Paleivinės spirito fabrike sunaikino 6 tūkst. litrų spirito¹⁶⁷.

Vilniuje buvo sprogdinami elektros skirstytojai, mėnesiui išvesta iš rikiuotės elektrinė¹⁶⁸, gadinamos vandentiekio linijos ir jų sklendės, sprogdinama užtvanka¹⁶⁹. Elektrinė taip pat buvo nuniokota Biržuose, 1943 m. spalio mėn. naktį iš 7-osios į 8-ąją – Švenčionyse¹⁷⁰.

Šių operacijų metu padaryti nuostoliai buvo nenaudingi Lietuvos ūkiui, todėl kur kas svarbiau buvo nuolat kenkti karinio-strateginio pobūdžio objektams. Tokia veikla jau buvo tiesiog privaloma kiekvienam sovietinių partizanų sambūriui, todėl beveik visų būrių ir grupių ataskaitose mirguliuoja duomenys apie sugadintą telefono ir telegrafo ryšį, nuverstus telefono stulpus, iškastus kabelius, išvestus iš rikiuotės pašto punktus.

Vokiečių saugumo tarnybos stebėjo sovietinio pasipriešinimo judėjimo plėtojimąsi. Iki 1943 m. pavasario Vilniaus ir Eišiškių apskritis siaubė iš Baltarusijos atvykdavę partizanų būriai (vienam jų vadovavo F. Markovas), prilygę mažiems RA daliniams¹⁷¹. Balandžio ir gegužės mėn. buvo patogiausia susidoroti su šiomis bolševikinėmis gaujomis, kurios, atšilus orui, paliko savo žiemojimo vietas ir burdamosi pradėjo aktyvios kovos „sezoną“. Lietuvoje tuo metu dar nebuvo didelių dalinių ir stiprių atramos punktų, kurie būtų padėję jas sutramdyti. Prieš jas buvo metami vokiečių žandarmerijos ir lietuvių policijos būriai. 1943 m. kovo ir balandžio mėn. tarp šių darbuotojų buvo nemažai aukų¹⁷². Tų pačių metų gegužės mėn. buvo susigriebta ir pradėta planingai naikinti mažus ginkluotus pagrindininkų būrius Šiaulių, Panevėžio, Marijampolės, Kėdainių, Ukmergės ir Raseinių apskrityse¹⁷³.

Sovietiniams partizanams pradėjus vykdyti „bėgių karo“ akciją, jų veikla suaktyvėjo. Saugumo tarnybos informavo apie planingai sprogdinamas, ardomas geležinkelio linijas, pienines, didelius dvarus su derliaus atsargomis¹⁷⁴. Nepasiteisino prieš šias neramumus keliančias formuotes įrengti tvirti atramos punktai ir taikytos kovos formos. Buvo nutarta nuo rugsėjo mėn. apskrityse formuoti mažus, judrius ir gerai ginkluotus naikinamuosius būrius, vadinamas *jagdkomandos*, arba vietos savisaugos būrius.

Kadangi tuo metu antivokiškos grupuotės daugiausia veržėsi iš Baltarusijos per rytinę Lietuvos dalį, tai 1943 m. rugpjūčio pabaigoje–rugsėjo pradžioje Švenčionių ir Svyrių apskrityse buvo parengta baudžiamoji operacija, pavadinta „Sommer“, o netrukus, rugsėjo pabaigoje–spalio viduryje, operacijos „Fricas“ metu buvo blokuojami ir valomi Kazėnų miškai. Šios akcijos nebuvo rezultatyvios¹⁷⁵.

Artėjant frontui, partizanai aktyvėjo. Šiaulių apskrityje veikusio „Kęstučio“ būrio vadas teigė: „Vis dažniau pradėdavome nuginkluoti ir sušaudyti policininkus arba baltuosius partizanus“¹⁷⁶. Taip tarsi buvo vykdoma LPJŠ pasirinkta taktika: suduoti vokiečiams smūgius ten, kur patogiu, vengti mūšių ten, kur nepatogu¹⁷⁷. „Šarūno“ būrio partizanai sakosi 1944 m. kovo 8 d. naikinę įgulos barakus¹⁷⁸, Vilniaus apskrityje „Patvariųjų“ būrys gegužės mėn. traukiantis vokiečiams užpuolė jų štabą¹⁷⁹.

Abejotina, kad sovietiniai partizanai, kaip teigia enciklopedijos, nužudė 14 tūkst. priešų¹⁸⁰. Gal tiek aukų ir būtų, jei susumuotume visus raudonųjų gaujų nužudytus žmones. Likvidacinės komisijos, veikusios prie LPJŠ, apskaičiavimais, jiems pavaldūs žmonės nužudė 9528 vokiečius ir policininkus, 744 jų talkininkus, iš viso 10 272 žmones¹⁸¹. Matyt, čia įtraukiami ir neva per ešelonų katastrofas žuvę asmenys, nes, pvz., Vilniaus miesto ir apskrities pagrindinio komiteto sekretorius raportuoja, kad 1943 m. rugsėjo 11 d.–1944 m. liepos 14 d. prieš kareivių ir karininkų iš pasalų ir per susirėmimus nukauta 209, o neišsamiais duomenimis, per ešelonų katastrofas žuvo daugiau

kaip 1600 priešų¹⁸². Taip skaičiuojant išties gaunamas nurodytas nužudytųjų skaičius.

Kad P. Štaras savo suvestinėse „perlenkia lazda“, matyti sugretinus jo pateiktus duomenis su LPJŠ priklausiusių būrių ir grupių bylomis. Sovietinio partizaninio judėjimo specialistas teigia, kad vien 1943 m. gruodžio mėn. Šiaulių apskrityje veikęs „Kęstučio“ būrys Šiaulių–Meškuičių, Radviliškio–Baisogalos, Tauragės–Šiaulių ir Šiaulių–Kursėnų ruožuose nuvertė nuo bėgių 5 ešelonus¹⁸³. Tačiau iš archyvinių dokumentų galima susidaryti kitokį vaizdą – kad partizanai tuo metu apskritai jokių akcijų nevykdė. Pats būrio vadas J. Baščiulis įvertindamas to meto būrio veiklą rašė: „Žmonių pas mus, kurie sugebėtų arba bent norėtų dirbti, buvo maža. O darbo ypatin-gai daug. Žmonių, kuriais buvo galima pasitikėti ir kurie dirbo, buvo tik pusė“¹⁸⁴. Apskritai partizanai, to paties vado žodžiais tariant, „manevravo ir gyveno, laukdami pavasario“. 1944 m. pavasarį ir vasarą šio būrio kovotojai nuvertė nuo bėgių 4 ešelonus, 2 garvežius, 26 vagonus¹⁸⁵.

Nors sovietinių diversantų suburtos gaujos ir veikė beveik visoje Lietuvoje, išskyrus vakarinę jos dalį, tačiau visuotinio geležinkelio puolimo nebuvo. Labiausiai pažeistos geležinkelio linijos – Rytų Lietuvoje. Vokiečių saugumo ir policijos instancijose dirbę lietuviai mažai rūpinosi diversijos aktais rytus ir vakarus jungiančioje linijoje, jie labiau nerimavo dėl Lietuvos piliečių išsau-

gojimo, nes ir vokiečiai, ir bolševikai jiems buvo vienodi priešai¹⁸⁶. Tarsi vykdydami A. Sniečkaus 1943 m. rugpjūčio 28 d. direktyvą „arti savo bazių diversijų nevykdyti, kad priešas negalėtų rasti pėdsakų“¹⁸⁷, šie pagrindininkai grobė ir naikino maisto ir kitokias atsargas. Be kita ko, sovietiniai partizanai, ypač 1943 m. pabaigoje–1944 m., buvo raginami kuo sparčiau visoje Lietuvoje atgaivinti sovietų valdžią, sutelkti išblaškytus sovietinius aktyvistus (partiečius ir prijaučiančiuosius), atkurti LKP ir LLKJS. Vėliau, partizanų formuotėms jau susijungus su RA daliniais, patikimi pagrindininkai atskildavo nuo būrių ir grupių, tapdavo vykdomosios valdžios, policijos ir saugumo darbuotojais vietose¹⁸⁸.

Taip tarsi buvo užtikrintas savaiminis vienos okupacinės valdžios pareigūnų postų „perdavimas“ kitiems grobikams. Teiginys, jog Lietuvoje veikę sovietiniai partizanai sistemingai ardė vokiečių užnugarį ir svariai prisidėjo prie RA pergalės, yra abejotinas. Dalis šių kovotojų, bijodami išdavysčių ir susidorojimo, buvo išsibarstę, eidavo tik vagiliauti ar naikinti sukauptų žaliavų, produktų ir priešų. RA priartėjus prie Pabaltijo, šie pagrindininkai suaktyvėjo, „išvaduotojams“ atėjus daugelis tapo partizanų ryšininkais ir žvalgais.

Taigi sovietinio pasipriešinimo judėjimo kaip reiškinių paneigti neįmanoma, tačiau jo vaidmuo vadinamojo Didžiojo tėvynės karo metais buvo minimalus.

Nuorodos

¹ *Lietuvos liaudis Didžiąjame Tėvynės kare: Dokumentų ir medžiagos rinkinys*, Vilnius, 1982, p. 22.

² Saugumo policijos ir SD vado Ostlande ataskaitos Ostlando reichskomisarui H. Lozei, Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. 1742, ap. 1, b. 21, l. 1.

³ Utenos r. saugumo policijos viršininkui, Utena, 1942 m. birželis, *ibid.*, f. R-715, ap. 1, b. 2, l. 226; Panevėžio apyg. gebitskomisaro skelbimas, *ibid.*, f. R-1399, ap. 1, b. 8, l. 6.

⁴ Utenos aps. policijos vadui, Anykščiai, 1942 m. birželio 6 d., *ibid.*, f. R-715, ap. 1, b. 2, l. 217.

⁵ *Lietuvos liaudis Didžiąjame Tėvynės kare*, p. 394; *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija* (toliau–LTE), t. 7, Vilnius, 1981, p. 252.

⁶ LCVA, f. R-613, ap. 1, b. 1, l. 9.

⁷ *Ibid.*, l. 8.

⁸ *Ibid.*, l. 5.

⁹ *Ibid.*, l. 19–20.

¹⁰ Saugumo policijos ir SD vado Ostlande ataskaitos Ostlando reichskomisarui H. Lozei, *ibid.*, f. 1742, ap. 1, b. 21, l. 6.

¹¹ Miško grupės žvalgybinis pranešimas apie vykdomas represijas už 1942 m. gegužės mėn. nužudytą Beką, Lietuvos visuomenės organizacijų archyvas (toliau – LVOA), f. 1, ap. 1, b. 69, l. 5; „Vilniaus“ būrio

vado ataskaita, *ibid.*, f. 57, ap. 1, b. 1; Kazimiero laiškas Nr. 11, *ibid.*, f. 1, ap. 1, b. 56, l. 17.

¹² V. Maldžiūnas, *Išaugau Vilnijoje*, Kaunas, 1996, p. 128.

¹³ Miško grupės žvalgybinis pranešimas apie vykdomas represijas už 1942 m. gegužės mėn. nužudytą Beką, LVOA, f. 1, ap. 1, b. 69, l. 5; „Vilniaus“ būrio vado ataskaita, *ibid.*, f. 57, ap. 1, b. 1.

¹⁴ S. Apyvala, *Sakalai broleliai*, Vilnius, 1961, p. 21.

¹⁵ Kazimiero laiškas Nr. 11, LVOA, f. 1, ap. 1, b. 56, l. 17.

¹⁶ B. Urbonavičius, *Liaudies keršytojai*, Vilnius, 1981, p. 285.

¹⁷ *Lietuvos liaudis Didžiąjame Tėvynės kare*, p. 59.

¹⁸ LKP(b) CK biuro posėdžio protokolas Nr. 9, 1942 m. liepos 2 d., LVOA, f. 1771, ap. 5, b. 44, l. 10–22.

¹⁹ *Lietuvos liaudis Didžiąjame Tėvynės kare*, p. 102 nurodoma buvus išsiųstą liepos 3 d.

²⁰ *Ibid.*, p. 402 ir 408 nurodoma buvus išsiųstą liepos 14 d.

²¹ A. Sniečkaus 1942 m. gruodžio 21 d. raštas, LVOA, f. 1771, ap. 5, b. 60, l. 36–37.

²² J. Stalino 1942 m. lapkričio 26 d. įsakymas Nr. GOKO-254a, *ibid.*, f. 1, ap. 1, b. 426, l. 1.

²³ *Lietuvos liaudis Didžiąjame Tėvynės kare*, p. 397.

²⁴ Partizanų kovos stiprinimas ryšium su RA puolimu, LVOA, f. 1, ap. 1, b. 426, l. 2.

²⁵ Saugumo policijos ir SD vado Lietuvoje 1943 m. kovo 31 d. ataskaita Vyriausiajai reicho saugumo valdybai Berlyne, LCVA, f. R-1399, ap. 1, b. 61, l. 56.

²⁶ M. Šumauskas, *Gyvenimo prasmė*, Vilnius, 1975, p. 15; A. Rakūnas, *Lietuvos liaudies kova prieš hitlerinę okupaciją*, Vilnius, 1970, p. 38.

²⁷ LPJŠ viršininko A. Sniečkaus 1943 m. vasario 9 d. įsakymas Nr. 16, LVOA, f. 1, ap. 1, b. 427, l. 21–23.

²⁸ *Ibid.*

²⁹ *Lietuvos liaudis Didžiąjame Tėvynės kare*, p. 128; M. Šumauskas, *op. cit.*, p. 73.

³⁰ P. Pranevičiaus 1943 m. kovo 26 d. radiograma Nr. 10 LPJŠ viršininkui, LVOA, f. 1, ap. 10, b. 406, l. 10.

³¹ *Lietuvos liaudis Didžiąjame Tėvynės kare*, p. 128.

³² LPJŠ viršininko A. Sniečkaus 1943 m. vasario 9 d. įsakymas Nr. 16, LVOA, f. 1, ap. 1, b. 427, l. 22.

³³ *LTE*, t. 3, Vilnius, 1978, p. 40, 41, 43.

³⁴ *LTE*, t. 6, Vilnius, 1980, p. 541.

³⁵ *LTE*, t. 8, Vilnius, 1981, p. 48; *Lietuvos partizanai*, Vilnius, 1967, p. 5–7.

³⁶ P. Štaras, *Partizaninis judėjimas Lietuvoje Didžiojo Tėvynės karo metais*, Vilnius, 1966, p. 75, 143, 158.

³⁷ *Lietuvos liaudis Didžiąjame Tėvynės kare*, p. 12, 14, 17.

³⁸ Vokiečių okupacinės valdžios pranešimai apie partizaninę kovą Lietuvoje, LVOA, f. 1, ap. 1, b. 90, l. 1; Saugumo policijos ir SD vado Lietuvoje ataskaita Vyriausiajai reicho saugumo valdybai Berlyne, LCVA, f. 1742, ap. 1, b. 21, l. 1.

³⁹ *Lietuvos liaudis Didžiąjame Tėvynės kare*, p. 52, 73.

⁴⁰ *Ibid.*

⁴¹ „Keršytojo“ būrio vado ataskaita, LVOA, f. 41, ap. 1, b. 1, l. 4.

⁴² Žemaitės būrio vado ataskaita, *ibid.*, f. 42, ap. 1, b. 1, l. 3.

⁴³ Būrio „Grupė A“ ataskaitos, *ibid.*, f. 33, ap. 1, b. 1, l. 1; J. Vildžiūnas, *Kova be atvangos*, Vilnius, 1979, p. 266–268.

⁴⁴ A. Sniečkaus 1942 m. gruodžio 21 d. raštas, LVOA, f. 1771, ap. 5, b. 60, l. 36; f. 64, ap. 1, b. 1; Birutės būrio vado ataskaita, *ibid.*, f. 45, ap. 1, b. 1; f. 36, ap. 1, b. 1.

⁴⁵ *Lietuvos liaudis Didžiąjame Tėvynės kare*, p. 402; P. Štaras, *op. cit.*, p. 48; J. Vildžiūnas, *op. cit.*, p. 265.

⁴⁶ „Patvariųjų“ būrio vado ataskaita, LVOA, f. 53, ap. 1, b. 1, l. 1.

⁴⁷ *Lietuvos liaudis Didžiąjame Tėvynės kare*, p. 37.

⁴⁸ LKP(b) CK operatyvinės grupės Nr. 2 byla, LVOA, f. 3, ap. 1, b. 1; LKP(b) CK operatyvinės grupės Nr. 1 byla, *ibid.*, f. 69, ap. 1, b. 1; A. Sniečkaus 1942 m. gruodžio 21 d. raštas, *ibid.*, f. 1771, ap. 5, b. 60, l. 5.

⁴⁹ *Lietuvos liaudis Didžiąjame Tėvynės kare*, p. 54–55.

⁵⁰ LKP(b) CK biuro posėdžio 1942 m. gegužės 13 d. protokolas Nr. 9, LVOA, f. 1771, ap. 5, b. 62.

⁵¹ A. Sniečkaus 1942 m. gruodžio 21 d. raštas, *ibid.*, b. 60, l. 37.

⁵² *LTE*, t. 3, p. 482.

⁵³ LVOA, f. 1771, ap. 16, b. 95, l. 1; *Lietuvos liaudis Didžiąjame Tėvynės kare*, p. 152.

⁵⁴ A. Sniečkaus 1942 m. gruodžio 21 d. raštas, LVOA, f. 1771, ap. 5, b. 60, l. 2.

⁵⁵ *Ibid.*, f. 1771, ap. 16, b. 95, l. 2; *Lietuvos liaudis Didžiąjame Tėvynės kare*, p. 153.

⁵⁶ A. Sniečkaus 1942 m. gruodžio 21 d. raštas, LVOA, f. 1771, ap. 5, b. 60, l. 36–37.

⁵⁷ LKP(b) CK ir LPJŠ 1942 m. liepos 2 d. planas, *ibid.*, b. 44, l. 10–22.

⁵⁸ *Lietuvos liaudis Didžiąjame Tėvynės kare*, p. 154.

⁵⁹ *Ibid.*, p. 187.

⁶⁰ *Ibid.*, p. 197.

⁶¹ *Ibid.*, p. 213.

⁶² *Ibid.*, p. 418.

- ⁶³ Ibid., p. 159
- ⁶⁴ Besievakavusių iš Lietuvos komunistų suvestinė, LVOA, f. 1, ap. 1, b. 137, l. 244.
- ⁶⁵ Kazimiero (M. Šumausko) 1943 m. balandžio 25 d. laiškas LPJŠ viršininkui, *ibid.*, b. 33, l. 22; Baškio (D. Rociaus) 1943 m. rugpjūčio 29 d. laiškas LPJŠ viršininkui, *ibid.*, b. 32, l. 60.
- ⁶⁶ Pasiųstų spec. užduočių vykdyti grupių 1942–1943 m. sąrašai, *ibid.*, b. 173, l. 1.
- ⁶⁷ Saugumo policijos ir SD operatyvinės grupės 3/A ataskaita Vyriausiajai reicho saugumo valdybai Berlyne, LCVA, f. 1742, ap. 1, b. 21, l. 1; Saugumo policijos ir SD vado Lietuvoje 1943 m. kovo 31 d. ataskaita Vyriausiajai reicho saugumo valdybai Berlyne, *ibid.*, f. R-1399, ap. 1, b. 61, l. 55.
- ⁶⁸ Žemaitės būrio vado ataskaita, LVOA, f. 43, ap. 1, b. 1, l. 3.
- ⁶⁹ *Lietuvos liaudis Didžiajame Tėvynės kare*, p. 394.
- ⁷⁰ Z. Bridikis, *Partizanų takais*, Vilnius, 1960, p. 99.
- ⁷¹ LPJŠ pavaldžių partizanų būrių ir grupių narių 1945 m. gegužės 25 d. sąrašai, LVOA, f. 1, ap. 1, b. 488, l. 20.
- ⁷² A. Sniečkaus 1944 m. kovo 27 d. laiškas Nr. 82 Jurgiui (G. Zimanui), *ibid.*, f. 1771, ap. 7, b. 119, l. 19.
- ⁷³ Margirio būrio vado ataskaita, *ibid.*, f. 12, ap. 1, b. 31, l. 52.
- ⁷⁴ LPJŠ pavaldžių partizanų būrių ir grupių narių sąrašai, *ibid.*, f. 1, ap. 1, b. 488, l. 20; *ibid.*, l. 16.
- ⁷⁵ Jurgio (G. Zimano) 1943 m. gegužės 11 d. laiškas LPJŠ viršininkui, *ibid.*, b. 33, l. 70.
- ⁷⁶ Jurgio (G. Zimano) 1943 m. rugpjūčio 18 d. laiškas Nr. 199 LPJŠ viršininkui, *ibid.*, b. 137, l. 80.
- ⁷⁷ Baškio (D. Rociaus) 1943 m. rugpjūčio 29 d. laiškas LPJŠ viršininkui, *ibid.*, b. 32, l. 60.
- ⁷⁸ Budrio laiškas, *ibid.*, b. 57, l. 7.
- ⁷⁹ Jurgio (G. Zimano) laiškas LPJŠ viršininkui, *ibid.*, b. 31, l. 4.
- ⁸⁰ *Kovoje prieš hitlerinę okupaciją*, 1943, Nr. 13, p. 62.
- ⁸¹ *Ibid.*, 1943, Nr. 26, p. 109.
- ⁸² *Ibid.*, 1943, Nr. 33, p. 127.
- ⁸³ Kazimiero (M. Šumausko) 1943 m. rugpjūčio 28 d. laiškas A. Sniečkui, LVOA, f. 1, ap. 1, b. 37, l. 11.
- ⁸⁴ LPJŠ pavaldžių partizanų būrių ir grupių narių 1945 m. gegužės 25 d. sąrašai, *ibid.*, b. 488, l. 20.
- ⁸⁵ K. Kalinausko būrio vado ataskaita, *ibid.*, f. 61, ap. 1, b. 1.
- ⁸⁶ *Lietuvos liaudis Didžiajame Tėvynės kare*, p. 251.
- ⁸⁷ Kazimiero (M. Šumausko) 1943 m. rugpjūčio 28 d. laiškas LPJŠ viršininkui, LVOA, f. 1, ap. 1, b. 32, l. 29.
- ⁸⁸ Saugumo policijos ir SD vado Lietuvoje 1943 m. lapkričio 22 d. ataskaita Saugumo policijos ir SD vadui Ostlande, LCVA, f. R-1399, ap. 1, b. 33, l. 16.
- ⁸⁹ A. Sniečkaus 1943 m. rugpjūčio 28 d. laiškas M. Afoninui, S. Nevedomskiui, J. Nikitinui, LVOA, f. 51, ap. 51, b. 1, l. 50.
- ⁹⁰ *Lietuvos liaudis Didžiajame Tėvynės kare*, p. 229.
- ⁹¹ A. Sniečkaus 1944 m. kovo 27 d. laiškas Nr. 82 Jurgiui (G. Zimanui), LVOA, f. 1771, ap. 7, b. 119, l. 19.
- ⁹² P. Štaras, *op. cit.*, p. 233.
- ⁹³ LPJŠ pavaldžių partizanų būrių ir grupių narių 1945 m. gegužės 25 d. sąrašai, LVOA, f. 1, ap. 1, b. 488, l. 16, 20.
- ⁹⁴ Žvalgybinio būrio Nr. 14 vado ataskaita, *ibid.*, f. 14, ap. 1, b. 1, l. 2.
- ⁹⁵ LPJŠ pavaldžių partizanų būrių ir grupių narių 1945 m. gegužės 25 d. sąrašai, *ibid.*, f. 1, ap. 1, b. 488, l. 16, 20.
- ⁹⁶ Žvalgybinio būrio Nr. 14 vado ataskaita, *ibid.*, f. 14, ap. 1, b. 1, l. 3.
- ⁹⁷ *Ibid.*
- ⁹⁸ *LTE*, t. 8, p. 482.
- ⁹⁹ *Lietuvos liaudis Didžiajame Tėvynės kare*, p. 54–55.
- ¹⁰⁰ LKP(b) CK ir LPJŠ 1942 m. liepos 2 d. planas, LVOA, f. 1771, ap. 5, b. 44, l. 10–27.
- ¹⁰¹ LKP(b) CK 1942 m. rugsėjo 14 d. ataskaita VKP(b) CK, *ibid.*, f. 1, ap. 1, b. 19, l. 238.
- ¹⁰² LKP(b) CK 1942 m. lapkričio 10 d. planas, *ibid.*, f. 1771, ap. 5, b. 44, l. 4.
- ¹⁰³ LPJŠ viršininko A. Sniečkaus 1943 m. sausio 6 d. įsakymas, *ibid.*, f. 1, ap. 1, b. 426, l. 2–3.
- ¹⁰⁴ Jurgio (G. Zimano) 1943 m. gegužės 11 d. laiškas LPJŠ viršininkui, *ibid.*, b. 33, l. 70.
- ¹⁰⁵ *Lietuvos liaudis Didžiajame Tėvynės kare*, p. 55.
- ¹⁰⁶ Būrio „Laisva Lietuva“ vado 1943 m. lapkričio 26 d. įsakymas Nr. 1 ir 1944 m. vasario 1 d. įsakymas Nr. 2, LVOA, f. 50, ap. 1, b. 1a, l. 5, 9.
- ¹⁰⁷ Ypatingojo skyriaus viršininko Stankevičiaus ataskaita, *ibid.*, f. 1, ap. 1, b. 44, l. 23.
- ¹⁰⁸ *Ibid.*, l. 23–24.
- ¹⁰⁹ 1944 m. sausio 29 d. pranešimas-raportas, LCVA, f. R-666, ap. 1, b. 5, l. 4.
- ¹¹⁰ Dalgio (A. Raguočio) laiškas Kazimierui, LVOA, f. 1, ap. 1, b. 38, l. 1–2.
- ¹¹¹ P. Štaras, *Drąsios širdys*, Vilnius, 1958, p. 75.
- ¹¹² Birutės būrio vado ataskaita, LVOA, f. 45, ap. 1, b. 1; „Domino“ būrio vado ataskaita, *ibid.*, f. 424, ap. 1, b. 1, l. 1.
- ¹¹³ S. Naujalis, *Pėdsakai dingsta miške*, Vilnius, 1963, p. 220–222.

- ¹¹⁴ „Bičiulių“ būrio vado ataskaita, LVOA, f. 59, ap. 1, b. 1, l. 102.
- ¹¹⁵ Policijos vadui Zarasuose, Utena, 1942 m. spalio 17 d., LCVA, f. R-1652, ap. 1, b. 1, l. 102.
- ¹¹⁶ V. Katilius, „Žudikams vadovavo „Jurgis““, *Gimtasis kraštas*, 1990, vasario 2.
- ¹¹⁷ Rokiškio aps. Jūžintų policijos nuovados 1944 m. vasario 25 d. pranešimas, LCVA, f. R-708, ap. 1, b. 16, l. 18.
- ¹¹⁸ A. Sniečkaus 1943 m. rugpjūčio 28 d. laiškas M. Afoninui, S. Nevedomskiui, J. Nikitinui, LVOA, f. 51, ap. 51, b. 1, l. 51.
- ¹¹⁹ V. Maldžiūnas, op. cit., p. 147.
- ¹²⁰ Ibid., p. 146.
- ¹²¹ Ibid., p. 149.
- ¹²² B. Urbonavičius, op. cit., p. 290.
- ¹²³ K. Štukevičius, „„Oljo“ operacija“, *Lietuvos partizanai*, p. 28.
- ¹²⁴ B. Urbonavičius, op. cit., p. 290; M. Šumauskas, op. cit., p. 201.
- ¹²⁵ M. Šumauskas, op. cit., p. 205.
- ¹²⁶ J. Vildžiūnas, op. cit., p. 393.
- ¹²⁷ K. Štukevičius, op. cit., p. 29.
- ¹²⁸ V. Maldžiūnas, op. cit., p. 150.
- ¹²⁹ M. Šumauskas, op. cit., p. 201.
- ¹³⁰ Ibid., p. 200; S. Apyvala, op. cit., p. 231.
- ¹³¹ S. Apyvala, op. cit., p. 235; V. Maldžiūnas, op. cit., p. 150.
- ¹³² V. Maldžiūnas, op. cit., p. 150.
- ¹³³ Ibid., p. 151.
- ¹³⁴ K. Štukevičius, op. cit., p. 29.
- ¹³⁵ Ibid., p. 29.
- ¹³⁶ Ibid., p. 30.
- ¹³⁷ V. Maldžiūnas, op. cit., p. 151.
- ¹³⁸ B. Urbonavičius, op. cit., p. 301.
- ¹³⁹ Saugumo policijos ir SD vado Lietuvoje Vilniaus skyriaus 1944 m. balandžio 24 d. ataskaitos Vyriausiajai reicho saugumo valdybai Berlyne, LCVA, f. R-1399, ap. 1, b. 100; LPJŠ 1944 m. balandžio 9 d. žinių suvestinė Nr. 7, LVOA, f. 1, ap. 1, b. 24, l. 8.
- ¹⁴⁰ P. Štaras, *Partizaninis judėjimas Lietuvoje Didžiojo Tėvynės karo metais*, p. 204.
- ¹⁴¹ LPJŠ 1944 m. balandžio 9 d. žinių suvestinė Nr. 7, LVOA, f. 1, ap. 1, b. 24, l. 8.
- ¹⁴² LPJŠ viršininko pavadootojo ataskaita, ibid., b. 20, l. 13.
- ¹⁴³ Grupės „Žaibas“ pranešimas, ibid., f. 59, ap. 1, b. 66; „Bičiulių“ būrio byla, ibid., b. 1; Žvalgybinio būrio Nr. 14 byla, ibid., f. 14, ap. 1, b. 1.
- ¹⁴⁴ Svyriai, 1944 m. vasario 7 d., Nr. 79, LCVA, f. R-666, ap. 1, b. 5, l. 202.
- ¹⁴⁵ Feldfobelio Ragauskio 1944 m. sausio 31 d. raportas, ibid., l. 191.
- ¹⁴⁶ Žvalgybinis pranešimas, LVOA, f. 1, ap. 1, b. 24, l. 10.
- ¹⁴⁷ Svyriai, 1944 m. vasario 7 d., Nr. 79, LCVA, f. R-666, ap. 1, b. 24, l. 202, 208.
- ¹⁴⁸ A. Sniečkaus 1944 m. vasario 12 d. laiškas Nr. 79 Kazimierui, LVOA, f. 1771, ap. 7, b. 119, l. 16.
- ¹⁴⁹ Kazimiero (M. Šumausko) laiškas, ibid., f. 1, ap. 1, b. 31, l. 40.
- ¹⁵⁰ Žemaitės būrio vado ataskaita, ibid., f. 43, ap. 1, b. 1, l. 31.
- ¹⁵¹ Biržų aps. „Kęstučio“ būrio vado ataskaita, LVOA, f. 5, ap. 1, b. 1, l. 1–2; O. Eidukaitytės grupės vadės atsiminimai, ibid., f. 7, ap. 1, b. 1, l. 3.
- ¹⁵² Būrio „Grupė A“ atliktų darbų suvestinė, ibid., f. 33, ap. 1, b. 1, l. 124.
- ¹⁵³ Saugumo policijos ir SD vado Lietuvoje 1943 m. rugpjūčio 31 d. ataskaita Vyriausiajai reicho saugumo valdybai Berlyne, LCVA, f. R-1399, ap. 1, b. 61, l. 110.
- ¹⁵⁴ „Bičiulių“ būrio vado ataskaita, LVOA, f. 56, ap. 1, b. 1, l. 2.
- ¹⁵⁵ Saugumo policijos ir SD vado Lietuvoje 1943 m. kovo 31 d. ataskaita Vyriausiajai reicho saugumo valdybai Berlyne, LCVA, f. R-1399, ap. 1, b. 61, l. 55.
- ¹⁵⁶ Ibid., l. 190–208.
- ¹⁵⁷ „Jūros“ būrio vado ataskaita, LVOA, f. 4, ap. 1, b. 1, l. 1.
- ¹⁵⁸ Žemaitės būrio kovos veiksmų suvestinė, ibid., f. 43, ap. 1, b. 1, l. 38; Utenos aps. „Audros“ būrio vadovybės ataskaita, ibid., f. 54, ap. 1, b. 1, l. 1; „Išvaduootojo“ būrio vadovybės ataskaita, ibid., f. 49, ap. 1, b. 1, l. 1.
- ¹⁵⁹ Saugumo policijos ir SD vado Lietuvoje 1944 m. sausio 13 d. ataskaita Vyriausiajai reicho saugumo valdybai Berlyne, LCVA, f. R-1399, ap. 1, b. 61, l. 323–324.
- ¹⁶⁰ Būrio „Mirtis okupantams“ vado ataskaita, LVOA, f. 37, ap. 1, b. 1, l. 1; Gražinos būrio vado ataskaita, ibid., f. 38, ap. 1, b. 1, l. 1; Žemaitės būrio vado ataskaita, ibid., f. 43, ap. 1, b. 1, l. 6; „Patvariųjų“ būrio vado ataskaita, ibid., f. 53, ap. 1, b. 1, l. 3.
- ¹⁶¹ Svyriai, 1944 m. vasario 7 d., Nr. 79, LCVA, f. R-666, ap. 1, b. 5, l. 202; Saugumo policijos ir SD vado Lietuvoje 1943 m. rugpjūčio 31 d. ataskaitos Vyriausiajai reicho saugumo valdybai Berlyne, ibid., f. R-1399, ap. 1, b. 61, l. 190.
- ¹⁶² K. Kalinausko būrio vadovybės ataskaita, LVOA, f. 1, ap. 1, b. 34, l. 34; Vilniaus apygardos gebitskomisaro 1943 m. liepos 31 d. pranešimas, LCVA, f. R-613, ap. 1, b. 7, l. 109.
- ¹⁶³ *Lietuvos liaudis Didžiajame Tėvynės kare*, p. 253.
- ¹⁶⁴ Saugumo policijos ir SD vado Lietuvoje 1943 m. rugpjūčio 31 d. ataskaita Vyriausiajai reicho

saugumo valdybai Berlyne, LCVA, f. R-1399, ap. 1, b. 61, l. 195.

¹⁶⁵ Ibid., l. 198.

¹⁶⁶ *Lietuvos liaudis Didžiajame Tėvynės kare*, p.230.

¹⁶⁷ „Bridiko“ būrio ataskaita, LVOA, f. 37, ap. 1, b. 1, l. 1.

¹⁶⁸ „Bičiulių“ būrio vado karo veiksmų dienoraštis, ibid., f. 59, ap. 1, b. 1, l. 69; Vilniaus miesto policijos vado 1943 m. spalio 21 d. raportas Policijos departamento direktoriui, LCVA, f. R-689, ap. 1, b. 135, l. 71.

¹⁶⁹ Vilniaus miesto policijos vado 1943 m. spalio 21 d. raportas Policijos departamento direktoriui, LCVA, f. R-689, ap. 1, b. 135, l. 71; M. Miceikos 1944 m. rugsėjo 17 d. ataskaita LPJŠ, LVOA, f. 1, ap. 1, b. 43, l. 3.

¹⁷⁰ Žemaitės būrio vado ataskaita, LVOA, f. 43, ap. 1, b. 1, l. 46; Kazimiero (M. Šumausko) 1943 m. lapkričio 21 d. radiograma Nr. 1014 LPJŠ viršininkui, ibid., f. 1, ap. 1, b. 409, l. 317.

¹⁷¹ Saugumo policijos ir SD vado Lietuvoje ataskaita Vyriausiajai reicho saugumo valdybai Berlyne, LCVA, f. R-1399, ap. 1, b. 26, l. 4.

¹⁷² Saugumo policijos ir SD vado Lietuvoje 1943 m. kovo 31 d. ir balandžio 30 d. ataskaitos Vyriausiajai reicho saugumo valdybai Berlyne, ibid., b. 61, l. 56, 114.

¹⁷³ Saugumo policijos ir SD vado Lietuvoje 1943 m. kovo 31 d. ataskaita Vyriausiajai reicho saugumo valdybai Berlyne, ibid., b. 29, l. 98.

¹⁷⁴ Ibid., l. 19.

¹⁷⁵ Saugumo policijos ir SD vado Lietuvoje 1943 m. rugsėjo mėn. ataskaita Vyriausiajai reicho saugumo valdybai Berlyne, ibid., b. 62, l. 54; *Lietuvos liaudis Didžiajame Tėvynės kare*, p. 190.

¹⁷⁶ Šiaulių aps. „Kęstučio“ būrio vado ataskaita, LVOA, f. 63, ap. 1, b. 1, l. 38.

¹⁷⁷ LPJŠ viršininko pavadootojo ataskaita, ibid., f. 1, ap. 1, b. 20, l. 13.

¹⁷⁸ „Šarūno“ būrio vado ataskaita, ibid., f. 4, ap. 1, b. 1, l. 1.

¹⁷⁹ „Patvariųjų“ būrio kovos veiksmų suvestinė, ibid., f. 53, ap. 1, b. 1, l. 3.

¹⁸⁰ *LTE*, t. 8, p. 482.

¹⁸¹ LPJŠ būrių ir grupių kovos veiksmai, LVOA, f. 1, ap. 1, b. 489, l. 2.

¹⁸² M. Miceikos 1944 m. rugsėjo 17 d. ataskaita LPJŠ, ibid., b. 43, l. 3.

¹⁸³ P. Štaras, *Partizaninis judėjimas Lietuvoje Didžiojo Tėvynės karo metais*, p. 150.

¹⁸⁴ Baščiulio ataskaita, LVOA, f. 63, ap. 1, b. 1, l. 128–129.

¹⁸⁵ Ibid., l. 12.

¹⁸⁶ LAD bataliono vado laiškas, ibid., f. 60, ap. 1, b. 1, l. 79.

¹⁸⁷ A. Sniečkaus 1943 m. rugpjūčio 28 d. laiškas M. Afoninui, S. Nevedomskiui, J. Nikitinui, ibid., f. 51, ap. 51, b. 1, l. 50.

¹⁸⁸ B. Urbonavičius, „Sugrįžimas“, Tiesa, 1954, liepos 13.

Audronė Janavičienė

SOVIET SABOTEURS IN LITHUANIA (1941–1944)

Summary

The participants of Soviet resistance movement having no support among Lithuanians could not spread their activities and due to it for the most part they could only perform acts of reconnaissance and secret service. In the second half of 1942 diversion groups started to be launched from the rear the task of which was to inspire the Soviet resistance movement. At that time the rage of the supporters of Soviet power

bands was apparent. Many civilians who either had refused to support the bands or fought against them were killed and entire villages were burned down by saboteurs. The movement itself was hostile to the overwhelming majority of the local population both due to its ideology and composition. The roots and inspiration of the movement were not within Lithuania but outside its borders.